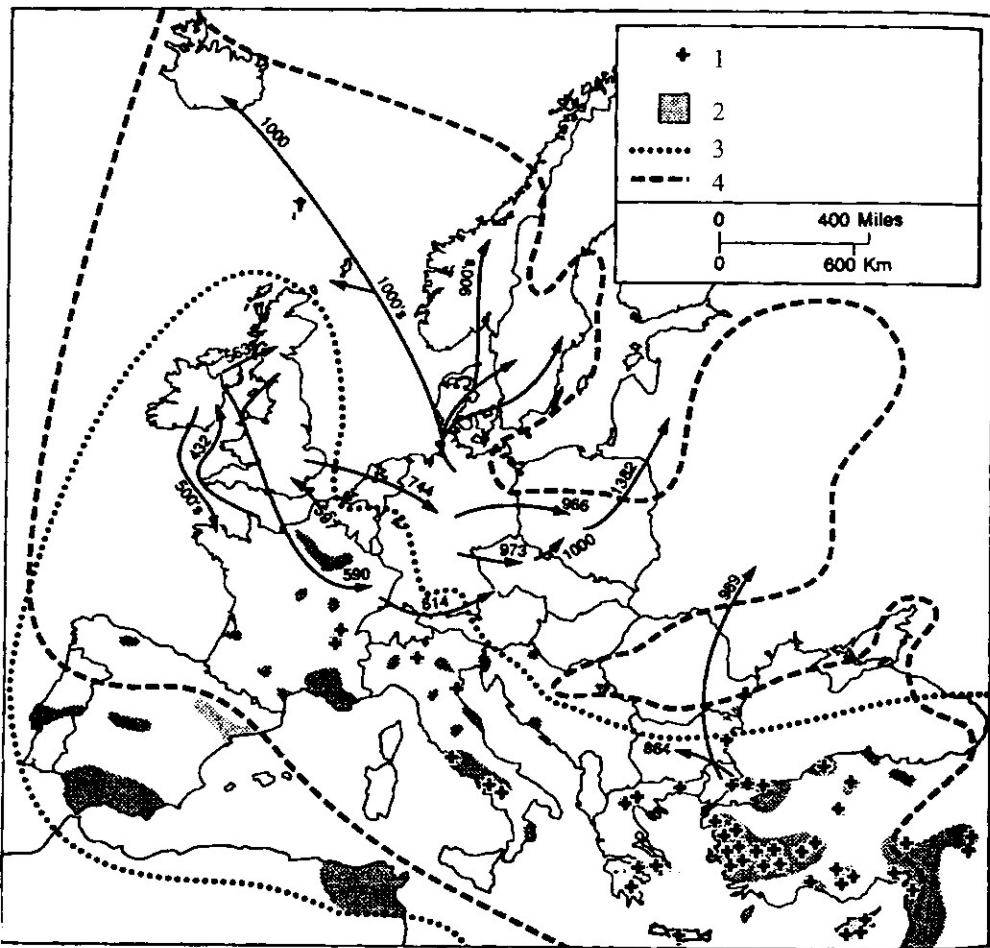

OBR. 6: Priestorová difúzia kresťanstva v Európe (podľa Jordana a Rowntreeho in Park 1994, s. 107). 1 - kresťanské obce v 1. a 2. stor. n.l., 2 - kresťanské areály v r. 300, 3 - hranice rozšírenia kresťanstva v r. 700, 4 - hranice rozšírenia kresťanstva v r. 1050.

sa sídlo cirkvi presunulo do Bagdadu. Aj po expanzii islamu s ním žila v pokojnej symbióze. Úpadok nastal v 14. stor. v súvislosti s nástupom Turkov. Vyznávači cirkvi sa udržali v hornatých oblastiach severnej Mezopotámie (dnešné východné Turecko). V r. 1553 väčšia časť vyznávačov nestoriánskej cirkvi uzavrela úniu s rímskokatolíckou cirkvou a vytvorila chaldejskú cirkev. Zbytok stúpencov utvoril *asýrsku cirkev*, dodnes sa vyskytujúcu v Iraku, Iráne, Sýrii a Indii. *Chaldejská cirkev* má asi 115 tis. vyznávačov v Iraku, Iráne, Sýrii a Libanone. Hlavný patriarcha chaldejskej cirkvi sa

v r. 1933 uchýlil pred prenasledovaním do USA a od r. 1954 sídlil v San Franciscu. V r. 1994 sa sídlom cirkvi stal Morton Grove v štáte Illinois. V liturgii týchto cirkvi sa uplatňuje východosýrčina zmiešaná s aramejskými prvkami. Úrad patriarchu je dedičný (spravidla sa ním stáva jeho synovec, pretože sa dodržiava celibát) (Filipi, 1998, Roberson, 1998).

Sýrska (západosýrska) ortodoxná cirkev - je cirkev, ktorá vznikla v prostredí mníchov v Palestíne, Sýrii a Egypte najmä na báze monofyzitizmu. Jej stúpenci odmietli závery Chalcedónskeho koncilu v r. 451. Od 8. stor. sa nazývajú jakobiti. Napriek stratám počas islamizácie sa cirkev udržala až do súčasnosti (pod názvom sýrska ortodoxná cirkev). Celkove má asi 500 tis. vyznávačov, najmä v Sýrii, Libanone, Iraku, Jordánsku, Turecku a USA. Sídlom patriarchu sa často menilo (Antiochea, Mar Barsauma, Der ez-Za' faran, Homs), dnes je v Damašku. Liturgickým jazykom je starosýrština a arabčina.

Indické ortodoxné cirkvi - vyvinuli sa na báze evanjelizačnej misie apoštola Tomáša (nazývajú sa aj Tomášovi kresťania), predovšetkým na juhozápadnom pobreží Indie. V 5. stor. bolo ich učenie ovplyvnené nestoriánstvom. Do r. 1599 išlo o útvar podliehajúci pod jurisdikciu nestoriánskeho patriarchu so sýrskym liturgickým jazykom. Po príchode Portugalcov bola indická cirkev podriadená rímskej jurisdikcii, avšak táto únia sa už v r. 1653 rozpadla. Časť indických kresťanov zostala verná Rímu a vytvorila *Sýrsku ortodoxnú cirkev malabarskú*. Táto cirkev má dnes 600 tis. členov a sídlom biskupa je Polatheen v Kérale. V r. 1874 sa malá skupina malabarských kresťanov prihlásila k pôvodnému nestoriánstvu, zriekla sa únie s Rímom a vytvorila novonestoriánsku cirkev (mellusini). Väčšia časť indických kresťanov v r. 1653 úniu s Rímom odmietla a vstúpila do zväzku Západosýrskej ortodoxnej cirkvi s určitým stupňom autonómie. Od r. 1958 je samostatným katolíkatom s 12 metropoliami v Indii a jednou metropoliou v USA. Z týchto kresťanov sa v r. 1930 odčlenila malá skupina, ktorá sa prihlásila k únii s Rímom a vytvorila *Sýrsku ortodoxnú cirkev malankarskú*. Cirkev má 1,5 mil. členov, pridrižiava sa jakobitskej liturgie a jej sídlom je Kottayam v Kérale (Filipi, 1998, Roberson, 1998).

Koptská cirkev - je cirkev, ktorá vznikla na báze monofyzitizmu v Egypte. Jej sídlom bola Alexandria. Napriek stratám v období islamizácie sa udržala do súčasnosti v Egypte (10 % obyvateľov štátu), Líbyi, Sudáne, Jordánsku a Alžírsku. Koptskí kresťania sa vyskytujú i v Ugande, Izraeli, Kuvajte, Libanone, Juhoafrickej republike, Austrálii a USA. Celkove sa k nim hlási asi 6 mil. veriach. Koptskú cirkev charakterizujú kláštorne komunity. V súčasnosti je aktívnych 12 mužských (najväčší je v Moharakku pri Asijúte) a 6 ženských konventov. Kláštory sú koncentrované do oblasti Vadí Natrun, severozápadne od Káhiry. Mnoho mníchov žije mimo kláštorov v jaskyniach. Patriarcha koptskej cirkvi sídli v Káhire a podlieha mu 24 diecéz. Liturgickými jazykmi sú koptčina a arabčina (Roberson, 1998, Filipi, 1998, Hrabal, 1998).

Etiópska (abesínska) ortodoxná cirkev - je najpočetnejšia spomedzi starobylých (predchalcedónskych) východných cirkví. Vznikla tiež v 4. stor., pričom pod vplyvom koptskej cirkvi sa priklonila k monofyzitizmu. Má starobylú liturgiu. V kulte sa uplatňujú rituálne tance a niektoré judaistické praktiky (obriezka, stravovacie predpisy). Cirkev počas celých storočí až do r. 1959 spadala pod jurisdikciu koptského patriarchu. Dnes je úplne samostatnou cirkvou, ktorej počet stúpencov sa odhaduje na 16 mil. Vyskytujú sa najmä v Etiópii (14 domácich provincií a 2 zahraničné), Sudáne a Džibutsku. Metropolitna sídli v Adis Abebe. Liturgickým jazykom je starobylý giiz a moderná amharčina (Roberson, 1998, Filipi, 1998). V r. 1993 sa od Etiópskej ortodoxnej cirkvi odčlenila (na základe vzniku nezávislého štátu Eritrea) *Eritrejská ortodoxná cirkev*. Má 1,7 mil. členov a sídlom arcibiskupa je Asmara.

Arménska apoštolská (gregoriánska) cirkev - bola až do 4. stor. podriadená východnej kresťanskej (byzantskej) cirkvi. V r. 451 neprijala závery chalcedónskeho koncilu a osamostatnila sa na báze monofyzitizmu. V dôsledku pohnutých dejín Arménska, žije značná časť jej stúpencov mimo svoju vlasť. Arménsko-gregoriánska cirkev má dnes asi 6 mil. vyznávačov. Na čele je patriarcha-katholikos, sídliaci od r. 1439 v kláštore v Ečmiadzine. Podlieha mu 22 eparchií (Arménsko, Gruzínsko, Turkménistan, Rumunsko, Irán, Irak, Egypt, Sudán, Etiópia, USA, Kanada, Austrália), nepriamo aj patriarchovia jeruzalemský (spravuje Izrael a Jordánsko) a istanbulský (spravuje Turecko a Krétu). Veľkú mieru samostatnosti má kilikijský patriarchát so sídlom v Antelias v Libanone (pod neho spadajú eparchie na Cypre, Libanone, Strednom Východe a v Amerike). Ten spravuje *arménskych katolíkov*, ktorí v r. 1740 podpísali úniu s rímskokatolíckou cirkvou (Roberson, 1998, Filipi, 1998).

Vývoj kresťanstva od 4. storočia prebiehal v dvoch formách - východnej a západnej. Spočiatku mali diferencie geografický charakter, pretože jedna forma sa vyvíjala v západnej časti Rímskej ríše a druhá vo východnej časti Rímskej ríše. Neskôr sa rozdiely začali prehĺbovať v oblasti sociálnej, kultúrnej a teologicko-liturgickej. V západnej oblasti sa ako liturgický jazyk používala latinčina, vo východnej časti sa presadila gréčtina. Rivalita sa začala prejavovať aj medzi centrami oboch oblastí Rímom a Konstantinopolom. Konstantinopol bol oproti Rímu v určitej nevýhode, pretože nebol apoštolským zborom. V západnej oblasti bol rímsky biskup uznávaný za hlavného predstaviteľa cirkvi, vo východnej časti bol patriarcha považovaný síce za hlavného duchovného predstaviteľa, nie však za nadriadeného ostatným biskupom. K definitívnemu rozkolu (veľkej schizme) došlo v r. 1054, keď sa v podstate pôvodne jednotná kresťanská cirkev rozdelila na rímskokatolícku cirkev a pravoslávnu cirkev. Vznikli týmto prvé dva základné prúdy kresťanstva - katolicizmus a pravoslávie. K týmto dvom základným vetvám pristúpil v 16. stor. protestantizmus (r. 1517), ktorého vznik sa viaže s aktivitami reformátorov v Nemecku a Švajčiarsku. Ďalší vývoj a charakteristiku kresťanstva je preto potrebné sledovať osobitne v týchto troch základných vetvách.

5.2.2. Katolicizmus

Pojem katolícka cirkev sa používa v literatúre v dvoch významoch. Prvý význam je konfesionálny a označuje jeden z čiastkových cirkevných útvarov, ktorý vznikol zo západného kresťanstva v 16. stor. po vzniku reformácie. Vzhľadom na to, že príslušníci tejto cirkvi žijú v spoločenstve pod vedením rímskeho biskupa, nazýva sa táto cirkev rímskokatolícka. Druhý význam pojmu katolícka (= všeobecná) cirkev označuje Kristovu cirkev, ktorá existuje vo všetkých dobách vo všetkých častiach sveta (Filipi, 1998). V tejto subkapitole budeme venovať pozornosť katolíckej cirkvi v prvom slova zmysle. Tu treba upozorniť, že katolícka cirkev sa neobmedzuje len na západné kresťanstvo, ale patria k nej aj tie skupiny východokresťanských cirkví, ktoré uzavreli úniu s Rímom. Katolícka cirkev pozostáva teda z dvoch nerovnako veľkých častí: z rímskokatolíckej cirkvi (západného, resp. latinského obradu) a z cirkví východných obradov, pokiaľ sú v únii s rímskym biskupom (byzantsko-slovanský, chaldejský, arménsky, alexandrijský a maronitský rítus).

Ku katolicizmu sa hlási 1 040 354 tis. vyznávačov, t.j. 17,8 % obyvateľov sveta. Katolicizmus je početne najvýznamnejšou vetvou kresťanstva, pretože sa k nemu hlási 54,9 % kresťanov. Najvyššie zastúpenie katolíkov registrujeme v Latinskej Amerike (90 %). Ku katolicizmu sa hlási značná časť obyvateľov Európy (39,3 %). V Austrálii tvoria katolíci 26,5 %, v Severnej Amerike 24,5 % a Afrike 15,6 % obyvateľov. Najnižšie zastúpenie katolíkov vykazuje Ázia (3,1 %). Zo štátov sveta sa najvyššími počtami katolíkov vyznačujú Brazília, Mexiko, USA, Filipíny, Taliansko, Francúzsko, Španielsko a Poľsko.

štát	počet katolíkov (tis.)	podiel katolíkov z celkového počtu ob. v %
Brazília	134 818	86,5 %
Mexiko	86 305	95,3 %
USA	61 000	26,0 %
Filipíny	58 735	83,6 %
Taliansko	55 599	97,2 %
Francúzsko	47 773	82,1 %
Španielsko	36 956	94,2 %
Poľsko	36 835	95,4 %
Kolumbia	32 260	91,9 %
Argentína	31 546	90,7 %

Prameň: www.adherents.com

Tabuľka č. 6: Štáty s najvyšším počtom katolíkov

K štátom s najvyšším podielom katolíkov z celkového počtu obyvateľstva (nad 92 %) sa radia Vatikán, San Marino, Taliansko, Kapverdy, Poľsko, Mexiko, Írsko, Španielsko, Luxembursko, Paraguay, Ekvádor, Salvador, Kostarika, Honduras, Venezuela a Portugalsko.

štát	počet katolíkov (tis.)	podiel katolíkov z celkového počtu ob. v %
Vatikán	0,850	100,0 %
San Marino	24,714	99,8 %
Taliansko	55 599	97,2 %
Kapverdy	390	96,0 %
Poľsko	36 835	95,4 %
Mexiko	86 305	95,3 %
Írsko	3 372	95,0 %
Španielsko	36 956	94,2 %
Luxembursko	386	94,0 %
Paraguay	4 531	93,8 %

Prameň: www.adherents.com

Tabuľka č. 7: Štáty s najvyšším podielom katolíkov z celkového počtu obyvateľov

Podľa údajov, ktoré uvádza J. Tomko (1999, s. 157), mala rímskokatolícka cirkev na svete zriadených 2 898 provincií. Z toho bolo v Afrike 466 provincií, v Severnej Amerike 267, v Južnej Amerike 757, v Ázii 617, v Európe 714 a v Austrálii a Oceánii 77 provincií. V cirkvi pôsobilo 4 257 biskupov, 404 461 diecéznych a rehoľných kňazov, 848 455 rehoľných sestier, 105 075 seminaristov vo veľkých seminároch (len pre diecézny klérus), 117 202 seminaristov v malých seminároch (podliehajú Kongregácii pre evanjelizáciu národov) a 427 940 katechetov.

5.2.2.1. Vývoj

Vývoj kresťanstva koncom staroveku a v ranom stredoveku viedol k formovaniu kresťanstva v dvoch geografických oblastiach. V západnej oblasti s centrom v Ríme a vo východnej oblasti s centrom v Konstantinopole (dnešnom Istanbule). Pokračovalo šírenie kresťanstva v západnej, strednej, severnej a východnej Európe.

Postupne však dochádzalo k prehľbovaniu liturgických, kultových, teologických, disciplinárnych, cirkevno-politických a kultúrnych rozdielov medzi západom a východom. Po chalcedómskom koncile v r. 451, ktorý umiestnil sídlo patriarchu do Konstantinopolu a povýšil ho na rovnakú úroveň s Rómom, začali rímski biskupi počiťovať ohrozenie svojej univerzálnej moci. Viaceré spory vo 8. - 11. stor. - napr. zasa-

hovanie pápežov do sporu o obrazy, obojstranné nároky na južnú časť Apeninského polostrova (v období útokov Normanov) a teologický spor o filioque prispeli k postupnému zhoršovaniu vzťahov medzi západným a východným kresťanstvom. Spory vyvrcholili veľkou schizmou v r. 1054. Kresťanstvo sa od tohto momentu vylúčilo v dvoch vetvách - katolicizmus a pravoslávie. Katolicizmus sa teritoriálne viazal na západnú, juhozápadnú, strednú a severnú Európu, čo možno považovať za sféru vplyvu latinskej kultúry. Rozvíjala sa tu idea kresťanského univerzalizmu, ktorej hlavou bol v náboženskej sfére rímsky pápež. Ten mal aj značný politický vplyv, najmä od 13. stor., keď si pápež Inocent III. podriadil nemeckých, francúzskych a anglických panovníkov.

Na druhej strane sa objavili heretické hnutia a skupiny horlivcov. Už v 10. stor. vzniklo v Bulharsku hnutie *bogomilov*, pomenované podľa zakladateľa popa Bogomila. Bogomilské učenie sa neskôr rozšírilo do Srbska, Bosny, Chorvátska, Talianska a Francúzska. Hnutie reprezentovalo záujmy roľníkov. Odmietalo cirkev a jej obrady. Uznávali len jedinú modlitbu - Otčenáš. Hnutie síce postupne zaniklo (do konca 14. stor.), avšak ideovo ovplyvnilo ďalšie západné heretické hnutia. V 12. stor. inicioval lyonský kupec Pierre Valdés vznik *hnutia valdenských*, ktoré odmietalo pápežský primát, zhromažďovanie majetkov v cirkvi, uctievanie obrazov a kríža, vzývanie svätých, učenie o očistci a zavrholo omšu. Od 30. rokov 13. stor. boli valdenskí prenasledovaní. Neskôr sa včlenili do protestantského prúdu a do súčasnosti sa udržali málo početné skupiny valdenských v talianskom Piemonte (sídlom cirkvi je však Rím) a francúzskom Savojsku. Vyskytujú sa aj v Uruguaji a Argentíne. Iným heretickým hnutím, ktoré na rozdiel od valdenských malo s katolicizmom málo spoločného, bolo *hnutie katarov* (albigenských). Objavilo sa v pol. 12. stor. zásluhou križiakov v južnom Francúzsku (pomenované podľa mesta Albi), ktorí myšlienky pochádzajúce z perzského manicheizmu priniesli do západnej Európy. Albigenski verili v sťahovanie duší, odmietali cirkevnú organizáciu a sviatosti. V r. 1209-1229 bolo hnutie potlačené a úplne zaniklo v 14. storočí (Kolektiv, 1998). K ďalším hnutiam patrili *beghardi*, ktorých vznik sa datuje do 12. stor. v Liége. Zakladateľom bol Lambert le Begue. Verili, že hoci sa človek dopustí akýchkoľvek zmyselných hriechov, jeho duch sa tým nepoškvrní. Šírili sa na území Francúzska, Nemecka, Talianska, Rakúska a Čiech (tu ich nazývali pikardi). Po krutom prenasledovaní hnutie v 14. storočí zaniklo. Začiatkom 13. stor. sa v Paríži a ďalších mestách severovýchodného Francúzska rozšírilo hnutie *amalrikánov*. Jeho zakladateľom bol Amalrich z Beny. Amalrikáni vyznávali mystický panteizmus. Odmietali duchovenstvo, obrady a kult. Toto heretické učenie bolo odmietnuté na IV. lateránskom koncile v r. 1215. V polovici 13. stor. sa začali šíriť myšlienky Joachima z Fiore (Kalábria), ktoré boli namierené proti cirkevnému zriadeniu. Ich prívržencov nazývali *joachimiti*. V 2. pol. 13. a zač. 14. stor. sa v severnom Taliansku sformovalo kresťanské ľudové *hnutie apoštolských bratov*. Hlásalo majetkovú a soci-

álnu rovnosť. Sekta bola zakázaná na lyonskom koncile v r. 1274, avšak hnutie doznievalo až do 15. stor. V 14. stor. sa rozvinulo hnutie *flagelantov*, pre ktorých bola príznačná praktika sebačičovania. Hnutie sa vyskytovalo v Uhorsku, Nemecku, Poľsku a Švajčiarsku. Praktiku sebačičovania odmietla pápežská bula z r. 1349, po ktorej boli príslušníci hnutia prenasledovaní, čo viedlo k jeho zániku (Kryveljov 1981a, s. 221).

Cirkev sa snažila o udržanie jednoty a disciplíny. Pápež Inocent III. zriadil v r. 1198 komisiu pre skúmanie a prenasledovanie kacírov - tzv. inkvizíciu. V r. 1215 zvolal Inocent III. IV. lateránsky koncil, ktorý prispel k upevneniu jednoty cirkvi, odsúdil hnutia valdenských a katarov a do cirkvi integroval nové rády - dominikánsky a františkánsky. Práve dominikáni prevzali od r. 1233 do svojej kompetencie inkvizíciu. Inocent III. oficiálne vyhlásil dogmu o transsubstanciácii (podľa nej sa chlieb a víno pri eucharistii skutočne stávajú svojou podstatou telom a krvou Krista). V stredoveku, najmä v 13. stor., došlo k významnému rozvoju vzdelanosti a katolíckej teológie, najmä zásluhou kláštorných a katedrálnych škôl. V teológii sa výrazne uplatnil dominikán Tomáš Akvinský (1225-1274), ktorý svojím dielom *Summa theologica* položil základy rímskokatolíckej teológie. V tomto období došlo k vzostupu prejavov úcty k Panne Márii (Kolektív, 1998, Frankielová, 1999).

Z hľadiska vzťahov s východným kresťanstvom mali význam križiacke výpravy v 11. - 13. stor., ktorých prvotným cieľom bolo pomôcť východným kresťanom v Byzancii v boji proti šíriacemu sa islamu. Križiacke výpravy však nezískali významnejší úspech a v r. 1204 dokonca napadli Konštantinopol, čo ešte zhoršilo vzťahy medzi katolíckou a pravoslávnu cirkvou (Frankielová, 1999). Zmenil sa aj vzťah kresťanov k židom. Dovtedy boli považovaní za cudzincov, ktorých prítomnosť sa tolerovala. Nový pohľad ich považoval za diabolských nevercov vnútri hradieb kresťanstva. Táto zmena postojov viedla k masovému prenasledovaniu a vyhánaniu židov (r. 1290 z Anglicka, r. 1305 z Francúzska, r. 1492 a 1497 zo Španielska a Portugalska). K triumfu kresťanskej kultúry v Európe takto patrila intolerancia a strach z odlišnosti (Frankielová, 1999).

Vo vývine katolicizmu v 14. stor. sa k významným udalostiam zaradila veľká západná schizma v r. 1378, ktorá dostala západné kresťanstvo do ťažkej cirkevnej krízy. V priebehu roka boli zvolení dvaja pápeži Urban VI., ktorý sídlil v Ríme, a Klement VII., ktorý sa uchýlil do Avignonu. Celé západné kresťanstvo sa na 40 rokov rozdelilo na dva tábory. Situáciu vyriešila až voľba pápeža Alexandra V. na koncile v Pise v r. 1409 (Kolektív, 1998).

Postupom času sa začali rozvíjať laické zbožné hnutia, mysticizmus a narastali názorové rozdiely. Tieto procesy boli odzrkadlením rozčarovania z tradičnej autority cirkvi a snahou o zmenu praxe rímskokatolíckej cirkvi. Radikálni vodcovia začali spochybňovať zaužívanú cirkevnú prax. Koncom 14. stor. vyzýval anglický spisovateľ John

Wycliffe k prekladu Biblie do jazyka ľudu, k prijímaniu laikov pod oboma spôsobmi a ďalším zmenám. Na jeho učenie nadviazali *lollardi*, ktorí sa zúčastnili Taylorovho roľníckeho povstania v r. 1381, čo viedlo k ich prenasledovaniu. Napriek tomu, že učenie J. Wycliffa bolo odmietnuté, zohralo dôležitú úlohu v tom, že ovplyvnilo myslenie ďalších predreformátorov a reformátorov. Lollardov možno považovať za predchodcov českých tábortov, nemeckých a švajčiarskych anabaptistov a anglických kvakerov. Ďalším významným predreformátorom bol Jan Hus, ktorý sa stal vedúcou osobnosťou českého predreformačného hnutia, kritizujúceho úpadok cirkvi a usilujúceho sa o jej nápravu. Od začiatku 15. stor. si svojou kazateľskou činnosťou získaval čoraz väčší počet prívržencov. Do značnej miery nadväzoval na učenie J. Wycliffa. Ostro vystúpil proti predávaniu odpustkov. Za svoje názory bol upálený v r. 1415 v Kostnici, čo bol impulz pre aktivizáciu *husitského hnutia*, ktorého dvomi dominantnými vetvami boli tábortiti a pražania. Husitské vojny trvali do r. 1434. Z umiernených vetvy hustitov sa vyvinuli *utrakvistí* (kališníci), z ktorých sa mnohí v r. 1457 stali členmi Jednoty bratskej.

Na prelome 15. a 16. stor. sa prehĺbil úpadok pápežstva. Najmä pápeži z rodiny Borgiovcov - Inocent VIII. (1484-1492) a Alexander V. (1492-1503) zanechali zlý príklad v podobe skazenosti, hrabivosti a korupcie. Osobitnú nevoľu si získalo predávanie odpustkov, kupčenie s cirkevnými úradmi. Ďalšie osobnosti cirkvi začali vystupovať s vážnou kritikou pomerov. Išlo napríklad o dominikánskeho mnicha Savonarolu z Florencie, humanistu Erasma Rotterdamského. Najväčší ohlas však vyvolalo vystúpenie Martina Luthera, ktorý v r. 1517 pribil na dvere zámockého chrámu vo Wittenbergu 95 výpovedí proti odpustkom. Začalo sa týmto reformačné hnutie, ktoré vyústilo do vzniku tretej vetvy kresťanstva - **protestantizmu** (Frankielová, 1999, Veselý, 1994).

Rímskokatolícka cirkev sa usilovala zastaviť rýchlo šíriacu sa reformáciu. Toto úsilie bolo spojené s volaním po vnútornej obnove cirkvi. Kľúčovú úlohu pritom zohral Tridentický koncil (1545-1563), ktorý množstvom koncilných dekrétov vytvoril predpoklady pre rozvoj moderného katolicizmu. V podstate až od Tridentického koncilu možno hovoriť o praktickej existencii katolicizmu v konfesionálnom slova zmysle. Od tohto momentu sa teda označenie "katolicizmus" začalo používať pre rímske kresťanstvo na jeho odlíšenie od protestantizmu (Filipi, 1998). Dekrétom o prameňoch viery zrovnoprávnil Bibliu s katolíckou (apoštolskou) tradíciou. Upevnil pápežskú moc. Vyjasnil dovtedy otvorené dogmatické otázky - o dedičnom hriechu, o ospravedlnení, dobrých skutkoch a zásluhách, o čistci a o siedmich sviatostiach (vylúčil možnosť ospravedlnenia hriechov vierou bez sviatostí), o omši ako obetnom akte. Koncil vytvoril predpoklady pre rozvoj teologického vzdelávania. Prijal zásadu prezenčnej povinnosti kňazov a biskupov a potvrdil celibát duchovenstva. V období pred a po Tridentskom koncile vznikli viaceré nové rehoľné kongregácie a viaceré staršie sa zreformovali. Osobitnú úlohu v protireformačnom úsilí zohrala Spoločnosť Ježišova

(jezuiti), ktorú založil v r. 1534 sv. Ignác z Loyoly a jej vznik potvrdil pápež Pavol III. v r. 1540. Vzhľadom na značný vplyv, ktorí získali jezuiti v politike a obchode, bol rád v r. 1773 zrušený. Následne v r. 1814 bol však obnovený.

S rozvojom zámorských objavov a kolonializmom súvisela **pohanská misia**. Misionársku aktivitu až do 18. stor. zabezpečovali takmer výlučne katolíci. K šíreniu katolicizmu dochádzalo už od 16. stor. v Indii a Japonsku zásluhou Františka Xaverského. Pápež Gregor XV. založil v r. 1622 svätú kongregáciu pre rozširovanie viery. Jezuiti, kapucíni, lazaristi, augustiniáni prispeli svojou misionárskou činnosťou k šíreniu katolicizmu v Ázii a Amerike. Misie narážali na ťažkosti a odpor. V Japonsku boli sice kresťania spočiatku tolerovaní, neskôr však boli tvrdo prenasledovaní. V Číne boli potlačení po spore o rity. V Indii a na ostrovoch Indonézie katolícke misionárske stanice zanikli po holandskej kolonizácii. V Latinskej Amerike sa misionári rekrútovali spomedzi príslušníkov žobravých rádov a neskôr i jezuitov. Realizovali politiku zhromažďovania Indiánov v nových dedinách a mestách. Táto reorganizácia a oddelenie obyvateľstva umožňovala rýchlejšie šírenie katolicizmu v indiánskom prostredí. Jezuiti v Južnej Amerike (Paraguay) dokonca zriadili samosprávne indiánske komúny (redukcie), ktoré sa v r. 1610-1768 ocitli mimo portugalskej a španielskej ingerencie, rozkladali sa na ploche niekoľkých tisícov km² a mali vlastné súkromné armády. Zanikli po zrušení jezuitského rádu. Misie v subsaharskej Afrike boli zriaďované podľa rozdelenia kontinentu medzi jednotlivé koloniálne krajiny. Spravidla sa realizovali tak, že väčšie územie bolo zverené pod patronát niektorému rádu alebo kongregácii. Zintenzívnenie misionárskej činnosti nastalo v 19. storočí. Došlo k nárastu počtu rehoľných spoločností a inštitúcií misijného zamerania. Pribúdali evanjelizačné projekty. Veľmi dôležitou novinkou bola účasť žien v misiách. Misijná politika sa oproti predchádzajúcim obdobiam líšila tým, že cirkev sa snažila zriaďovať nové diecézy hneď, ako to bolo možné, budovala kňazské semináre a univerzity na výchovu domáceho kleru a získavala mladých domorodcov pre kňazské povolanie. Misionári sa dostali do území, ktoré boli do tohto obdobia pred kresťanstvom uzavreté - Thajsko, Kambodža a Kórea (Dué-Laboa, 1998). Značná diverzita kultúr, s ktorými sa misionári stretávali, viedla k mnohotvárnosti kresťanského života v jednotlivých kultúrnych regiónoch sveta. Nové kultúry mali často synkretický charakter, keď misionári zámerne tolerovali určité rezíduá starých kultov (Frankielová, 1999, Veselý, 1998a, Johnston, 1999).

Upokojenie pomerov v katolicizme po Tridente vydržalo až do začiatku 19. storočia. Nový nepokoj prinieslo do cirkvi osvietenstvo a vývoj po francúzskej revolúcii. Liberálne myšlienkové smery a hnutia 19. stor. narazili v oficiálnej cirkvi na tvrdé odmietnutie v podobe encykliky *Quanta cura* pápeža Pia IX. z r. 1864, ku ktorej bol pripojený zoznam (Syllabus) osemdesiatich bludov modernej doby. Z týchto dokumentov si ozval duch *ultramontanizmu* - čiže úsilie o podriadenie všetkého politického a náboženského sveta hierarchii katolíckej cirkvi a Rímu (Kolektív, 1998). Ten bol namiere

ný voči *galikanizmu* a ním inšpirovaného febronianizmu. V prvom prípade išlo o francúzske nábožensko-politické hnutie, ktorého korene siahali do 13. stor. Požadovalo väčšiu autonómiu francúzskej kráľovskej moci pri obsadzovaní cirkevných funkcií a podriadenosť duchovenstva svetskému súdniectvu. Hnutie zaznamenalo najväčší rozmach v 15. stor. a pretrvalo až do pol. 19. stor. *Febronianizmus* bolo hnutie nemeckej katolíckej hierarchie, ktoré vzniklo v 2. pol. 18. stor. a požadovalo väčšiu autonómiu národných cirkví v rámci katolicizmu. Febronianizmus inšpiroval aj rakúskeho cisára Jozefa II. pri realizácii reforiem. Negatívny postoj zaujala cirkev aj voči myšlienkam predstaviteľom tzv. katolíckeho modernizmu, oficiálne odsúdenému v r. 1907 - dekrétom *Lamentabili* a encyklikou *Pascendi Domini gregis* pápeža Pia X.

Vývoj katolicizmu v ostatných dvoch storočiach ovplyvnili najmä vatikánske koncily. Prvý vatikánsky koncil (1869-1870) prijal dogmy o jurisdikčnom pápežskom primáte a o neomylnosti pápeža v otázkach viery a mravov. Ešte predtým, v r. 1854, bola prijatá dogma o nepoškvrnenom počatí Panny Márie. Časť katolíckeho kleru sa nestotožnilo s dogmou o pápežskej neomylnosti. V r. 1871 sa odporcovia I. vatikánskeho koncilu zišli v Mníchove a neskôr založili **starokatolícku cirkev**, ktorej prvý biskup bol zvolený v r. 1873 v Kolíne nad Rýnom. V r. 1889 sa starokatolíci združili do tzv. Utrechtskej únie. Tieto starokatolícke cirkvi neuznávajú koncily konané po veľkej schizme v r. 1054, odmietajú povinný celibát duchovenstva, odpustky a primát pápeža. Už v 19. stor. zaviedli bohoslužby v národných jazykoch. K Utrechtskej únii sa okrem Utrechtskej cirkvi pripojili Starokatolícka cirkev v Nemecku (1889), Kresťanskokatolícka cirkev vo Švajčiarsku (1889), Poľská národno-katolícka cirkev v USA (1907), Starokatolícka cirkev v Rakúsku (1920), Starokatolícka cirkev v Československu (1924), Chorvátska národno-katolícka cirkev (1923), Poľsko-katolícka cirkev v Poľskej republike (1959). Do súčasnosti si starokatolíci (asi 500 tis.) udržali významnejšie pozície v Nemecku, Holandsku, Rakúsku, USA a Švajčiarsku. Vyskytujú sa aj v Česku, Poľsku a Srbsku. Do tejto skupiny sa zvyknú zaradiť niektoré ďalšie nezávislé katolícke cirkvi, ktoré zväčša vznikli na národnej báze. Ide napr. o Nezávislú katolícku cirkev na Filipínach (2,5 mil. vyznávačov) alebo Starokatolícku cirkev mariavitskú v Poľsku (25 tis.). Tieto cirkvi majú voľnejšiu väzbu na Utrechtskú úniu. (Hrabal a kol., 1998, Filipi, 1998).

Druhý vatikánsky koncil (1962-1965) predstavuje významný prelom v dejinách katolicizmu. Pápež Ján XXIII. za hlavnú úlohu koncilu označil *aggiornamento*, čiže "sprítomnenie, resp. obnova" cirkvi. Cirkev sa mala otvoriť v dvoch smeroch: k ostatným kresťanom a k celému svetu a ľuďom v ňom žijúcim. Koncil prijal liturgickú reformu, ktorá umožnila konať bohoslužby v národných jazykoch. Koncil zdôraznil mysteriózny charakter cirkvi oproti dovtedy akcentovanému právnomu a inštitucionálnemu aspektu. Cirkev chápal ako Boží ľud a uprednostnil spoločne vyznávané kresťanstvo pred rozlišovaním veriacich podľa stavu kňazského a laického. Učenie

o primáte pápeža bolo doplnené vysokým ocenením biskupského úradu. II. vatikánsky koncil uznal náboženskú slobodu a uvoľnil cestu katolíckej cirkvi k spolupráci s ekumenickým hnutím a s príslušníkmi iných religii (Kolektív, 1998).

Od 20. storočia vznikajú na pôde katolicizmu rozličné obnovné hnutia a nové spoločenstvá, ktorých cieľom je udržanie čistoty viery voči vonkajším a vnútorným liberálnym vplyvom a rigoróznym moralizmus. Už v r. 1928 vznikol v Španielsku tajný spolok *Opus Dei*, ktorý má okolo 80 tis. členov. Kňazi v tejto organizácii sú vyňatí z jurisdikcie diecéznych biskupov a tvoria osobitnú prelaturu podriadenú Svätej stolici. Spoločenstvo má univerzitu v španielskej Pamplone a má veľkú podporu pápeža Jána Pavla II. Jeho členovia sa angažujú najmä v otázkach boja proti ochrane pred počatím, umelému oplodneniu, umelému prerušeniu tehotenstva, prenatálnej diagnostike a eutanázii. V r. 1943 vzniklo hnutie *Focolare* a v r. 1964 *Neokatechumenát*. Tieto hnutia stoja mimo diecéznej štruktúry cirkvi a sú v niektorých prameňoch kritizované za to, že vnášajú do jednotlivých kongregácií rozkol (Barret, 1998, Štampach, 1998). V krajinách tretieho sveta (v zmysle A. Sauvyho) sa v r. 1971 objavilo učenie pod názvom *teológia oslobodenia*. Hoci vzniklo na pôde katolicizmu, zásluhou peruánskeho teológa Gustava Gutiérezu, hlásia sa k nej i protestantskí teológovia. Jej východiskovou témou je skúsenosť chudoby a zaostalosti, s ktorou sa človek obracia na Bibliu a cirkevnú tradíciu a hľadá tam inšpiráciu pre takú prax, ktorá by ho oslobodzovala od týchto nedôstojných pomerov. Teológia oslobodenia bola predmetom kritiky zo strany oficiálnej cirkvi za nekritické preberanie marxistických myšlienkových postupov (Kolektív, 1998).

V súčasnosti naďalej pokračuje misionárska činnosť katolíckej cirkvi. V krajinách tretieho sveta má cirkev vyše 900 misií, v ktorých pôsobi 200 tis. misionárov, z toho 150 tis. žien a 47 tis. kňazov a rehoľníkov. Ich činnosť podporuje 400 tis. katechéto (Dué-Laboa, 1998).

5.2.2.2. Doktrína

Základným prameňom dogmatiky katolicizmu je *Biblia*. Tvorí ju Starý zákon a Nový zákon. Starý zákon bol napísaný v hebrejčine a niektoré časti v aramejčine. Nový zákon v starogréčtine, jej forme koiné. Pre katolicizmus je záväzná Biblia, ktorá má náležitosti predpísané Kódexom kanonického práva. Základom pre preklady Biblie do národných jazykov je latinská podoba Biblie - Vulgata. Kánon je záväzný zoznam kníh, ktoré má Biblia obsahovať. Starý zákon obsahuje 46 záväzných kníh a Nový zákon 27 kníh. Súčasťou Starého zákona je podľa Kódexu kanonického práva teda aj sedem deuterokanonických kníh, ktoré neuznávajú protestanti (nazývajú ich starozákonné apokryfy). Katolícka cirkev na úroveň Písma svätého postavila *tradíciu* (ktorú

apoštoli prijali priamo z Kristových úst alebo od Ducha Svätého) a za rovnako záväznú ako Bibliu považuje spisy cirkevných otcov, závery cirkevných koncilov, dekréty a encykliky pápežov. K dogmám, ktoré sa viažu k tejto tradícii, patria učenia o očistení, uctievaní svätých, celibáte duchovenstva, o transsubstanciácii, o odpustkoch, o titule bohorodičky Panne Márii, trvalom panenstve Panny Márie, nepoškvrnenom počatí Panny Márie, nanebovzatí Panny Márie a neomylnosti pápeža vo veciach viery a mravov (Seberíni, 1998). Katolicizmus nechápe Bibliu a tradíciu za odlišné prameňe dogmatiky, ale za dve médiá, ktorými sa spasiteľná pravda dostala do našej doby. Úlohou zachovávať, interpretovať a aktualizovať apoštolskú tradíciu je poverené magisterium, tvorené biskupmi, pričom najvyššou autoritou a neomylnosťou vo veciach učenia je vybavený rímsky biskup (Filipi, 1998).

Základom dogmatiky katolicizmu a ostatného kresťanstva je všeobecné kresťanské vierovyznanie. Ide o vieru v jediného Boha v troch osobách (najsvätejšia Trojica), v príchod Ježiša Krista, ktorý svojou mučeníckou smrťou vykúpil hriechy ľudstva, v jeho vzkriesenie a druhý príchod na svet, v posledný súd, ustanovenie kráľovstva nebeského a vo večný život. Najsvätejšiu Trojicu tvorí Boh-Otec, Syn - Ježiš Kristus a Duch svätý. Tieto tri Božské osoby sú rôznymi formami zjavenia jedného a toho istého Boha: ako Stvoriteľa, Vykupiteľa a Ducha, ktorý posväcuje svet. V Biblii (osobitne v deuterokanonických knihách) a v tradícii sú zmienky o existencii ďalších nadprirodzených bytostí, ktorým väčšiu pozornosť venuje kresťanská mytológia. Sú to anjeli, rozdelení do 9 rádo (chórov) - cherubíni, serafíni, trónovia, panstvá, authority, mocnosti, kniežatá, archanjeli a anjeli. Sú nesmrteľnými bytosťami od okamihu stvorenia, ktoré sa tešia z Božej slávy a slúžia ako prostredníci medzi Bohom a hmotným vesmírom (Watts, 1995). Najnižší chór - anjeli - majú na starosti ochranu jednotlivých ľudí. Každý človek má svojho strážneho anjela, ktorého úlohou je viesť ho a chrániť pred mocnosťami temnôt. Anjel je sprostredkovateľom Božej lásky a múdrosti a predkladá modlitby človeka Bohu (Watts, 1995). Osobitnú pozíciu medzi týmito bytosťami má padlý anjel - Lucifer (Svetlonos), ktorý sa odvrátil od Boha a spolu s ďalšími padlými anjelmi sa premenili na diabla, ktorých kniežaťom sa stal Satan. Ich úlohou je pokúšať ľudí k hriešnemu konaniu (Watts, 1995).

Okrem najsvätejšej Trojice sú predmetom uctievania v katolicizme svätí. Ide o mužov a ženy minulosti, v živote ktorých sa mimoriadnym spôsobom prejavila Božia milosť. Svätci a svätice sú orientačnými postavami, vzormi viery, ktorých životný príklad podnecuje k nasledovaniu. Verejnú úctu je pritom možné prejavovať len tým svätcom, ktorých cirkev zahrnula do oficiálneho zoznamu. Predstupňom zaradenia do zoznamu je vyhlásenie za blahoslaveného (beatifikácia). Vyhlásenie za svätého je kanonizácia. Medzi všetkými postavami, ktorým sa v katolicizme prejavuje úcta, má najvýznamnejšiu pozíciu Panna Mária - matka Ježiša Krista. K Panne Márii sa viažu

štyri dogmy - Panna Mária je Bohorodička, Panna Mária je trvale pannou, o nepoškvrnenom počatí Panny Márie a o nanebovzatí Panny Márie (Filipi, 1998).

Základom kresťanskej etiky je dekalóg (desať Božích prikázani), ktorý podľa Starého zákona prevzal Mojžiš od Boha na hore Sinaj. Prikázania sa týkajú zachovávanía monoteizmu, svätenia sviatkov, úcty k rodičom a upravujú základné normy spoločenského správania (zákaz zabíjania, kradnutia, cudzoložstva, krivého svedectva, ochrana súkromného vlastníctva a pod.).

5.2.2.3. Kult

Kult v katolicizme nadobúda rozmanité formy. Poslaním katolickej cirkvi je sprostredkovať spásu všetkým ľuďom prostredníctvom zvestovania Božieho slova a sviatostí.

Základnou formou bohoslužobného života je *omša*. Jej poriadok nadväzuje na dvojčlennú starokresťanskú schému bohoslužby katechuménov a bohoslužby veriacich. Prvá časť (dnes nazývaná bohoslužba Slova) je sústredená na zvestovanie Božieho slova (čítanie a výklad biblického textu - tzv. homília). Druhá časť omše tvorí eucharistická slávnosť (slávnostné stolovanie s Pánom). Eucharistiou sa zachováva a aktualizuje Kristova obeta na kríži, ide o tajomstvo viery, znamenie jednoty a predpoklad eschatologickej hostiny Božieho kráľovstva. Pri eucharistii konsekráciou chleba a vína dochádza k ich tajomnej premene (transsubstanciácii) na Kristovo telo a krv. Eucharistiou môže prijať každý katolícky kresťan, ktorý je v stave milosti. Laickí členovia prijímajú len chlieb, kým kňazi prijímajú chlieb i víno. V dôsledku šírenia katolicizmu do rozličných kultúrnych oblastí sveta došlo k rozšíreniu diverzity obradov. Významnou kultovou praktikou je *denná modlitba*. Ide o súbor modlitieb a čítania, predpísaný (kňazom a rehoľníkom) alebo odporúčaný (ostatným veriacim) na modlenie v rozličných častiach jednotlivých dní (spravidla trikrát denne). Prameňom týchto modlitieb je breviár. Obsahuje rannú modlitbu (chvály), večernú modlitbu (nešpor), modlitbu na záver dňa (kompleta), modlitbu počas dňa. Modlitby sa majú vykonávať spoločne (v kláštorných spoločenstvách je to pravidlom), pripúšťa sa aj ich konanie v súkromí. Hlavnou časovou osnovou bohoslužobného života katolíkov je liturgický rok, ktorý rešpektuje základné časti Kristovho diela. Hlavné Kristovo dielo - jeho obeť a vzkriesenie sa opakovane slávi každú nedeľu a raz ročne počas Veľkej noci. Do liturgického roka patrí slávenie vtelenie a narodenia Ježiša Krista (vianočný cyklus), nanebovstúpenia Ježiša Krista a zoslanie Ducha Svätého (svätodušné sviatky). Okrem toho sa slávia mnohé sviatky súvisiace s mariánskym kultom a kultom ostatných svätých. Katolícka cirkev uznáva sedem sviatostí - krst, birmovanie, eucharistiou, sviatosť zmierenia (pokánia), pomazanie chorých, kňazská vysviacka a sviatosť manželstva. *Krst* je bránou večného života, včleňuje do cirkvi. Jeho náhradou môže byť len muče-

nická smrť alebo votívny krst. U katolíkov sú krstené dojčatá i dospelí. Obrad spočíva v poliatí krsteneho vodou a formulou, že daná osoba je krstená v mene Otca i Syna i Ducha Svätého. Krst môže vykonať kňaz, ale v núdzi aj pokrstený laik. *Birmovanie* sa udeľuje pokrstenému na prahu dospelosti. Úkon spočíva v položení rúk na birmovaného, v pomazaní svätenou krizmou (zmes oleja a vonných látok) a vo vyslovení trojičnej formuly. Sviatosť môže udeliť len biskup, v mimoriadnych prípadoch kňaz. Sviatosťou *zmierenia* cirkev zvestuje Božie milosrdenstvo previnenému človeku a zmieruje ho s Bohom a cirkvou. Rítus má formu osobnej spovede, po ktorej nasleduje rozhrešenie. Môže ho vysloviť len kňaz alebo biskup, ktorý zároveň uloží skutky nápravy. Sviatosť *pomazania chorých* sprostredkúva posilňujúcu milosť osobám postihnutým chorobou alebo slabosťou. Rítus spočíva v tom, že kňaz recitujúc príslušné formulácie, pomazáva chorého olejom na čele a rukách. Sviatosť *kňazskej vysviacky* (ordinácie) patrí k sviatostiam stavu. Prostredníctvom sviatosti sa udeľuje vyškoľeným osobám mužského pohlavia príslušným spôsobom osobitná milosť pre vykonávanie diakonského, kňazského alebo biskupského úradu. Udeľovateľom sviatosti je len biskup. Sviatosť *manželstva* si udeľujú snúbenci navzájom v prítomnosti kňaza alebo diakona a dvoch svedkov. Kňaz potvrdzuje a požehnáva uzavrenému zväzku. Súčasťou kultových praktík katolíkov sú sviatostiny (sacramentalia) - ríty, ktorými cirkev kladie znamenie Božej prítomnosti nad osobami alebo objektmi a prosí pre ne o Božiu priazeň a pomoc. Patrí tu napr. svätenie budov, zvonov a iných liturgických predmetov, kláštorov, cintorínov a pod. Tiež tu zahŕňame požehnanie osôb alebo predmetov, ktorým je vyprosovaná Božia pomoc (Filipi, 1998).

V katolicizme je živá pútnická tradícia. *Púte* predstavujú jeden z verejných prejavov zbožnosti. Možno ich chápať ako cestu do akéhokoľvek posvätného miesta (loca sancta), ktorá sa realizuje z náboženských pohnútok. Posvätné miesta sú späté predovšetkým s postavami alebo udalosťami Starého a Nového zákona, alebo miestom kultu svätých, či kultu relikvii (Jackowski a kol., 1999). Na základe kritéria cieľa a motivácie púte možno rozlíšiť 5 základných typov púti v katolicizme:

- púte do Svätej zeme - rozvíjali sa od 4. stor. a súviseli s túžbou pútnikov spoznať miesta spojené so životom a mučeníckou smrťou Ježiša Krista. Tento typ sa viaže na významné pútnické strediská v Palestíne - Jeruzalem, Betlehem, Nazaret, hora Tábor, Genezaretské jazero a riekú Jordán. Najvýznamnejším pútnickým centrom je **Jeruzalem**. Pútnici tu navštevujú Baziliku Svätého Hrobu, ktorá bola vybudovaná v r. 326-335. Neskôr bola viackrát poškodená a znovuobnovená. Do súčasnej podoby ju dostali prestavby v období križiakov (11. - 13. stor.) a františkánske prestavby v 16. a zač. 18. stor. Jej jadrom je rotunda Anastasis, v ktorej je umiestnený Svätý Hrob. Navštevované sú tiež Kaplnka Nájdenia sv. Kríža a Kaplnka sv. Heleny. V Jeruzaleme pútnici hojne navštevujú aj iné svätyne: Kostol sv. Anny (tu sa nachádza miesto, kde sa narodila Panna Mária), večeradlo, rybník Betsata

pri Ovčej bráne, Olivovú horu so svätynou Nanebovstúpenia Ježiša Krista, bývalú dedinu Betánia (dnes časť mesta, kde Ježiš vzkriesil Lazara), kostol Nanebovzatia Panny Márie (postavený nad prázdny hrobom Panny Márie) atď. **Betlehem** je pútnické miesto späté s narodením Ježiša Krista. Nachádza sa tu Bazilika Narodenia Pána, kde je jaskyňa, v ktorej sa narodil Ježiš Kristus.

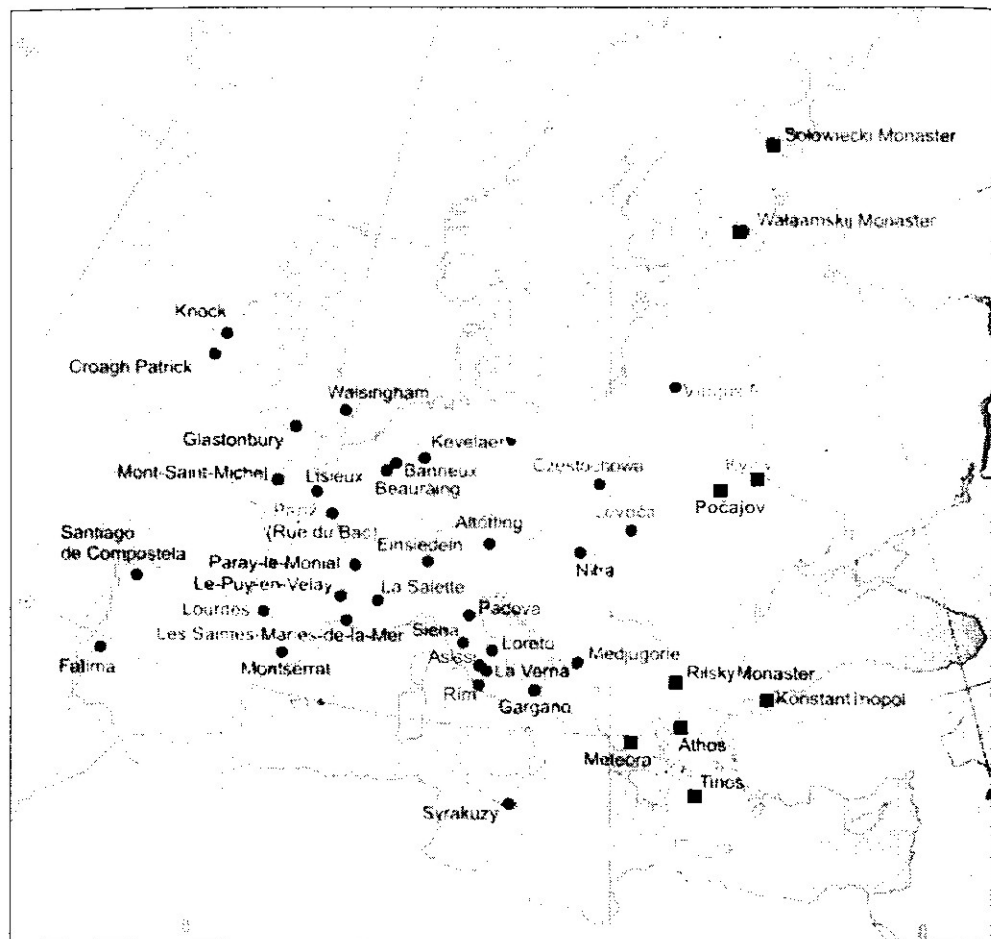
- b) púte späté s kultom mučeníckej smrti Ježiša Krista a kultom relikvií a zázračných obrazov Ježiša Krista - tento typ púti sa priamo orientuje na udalosti mučeníckej smrti Ježiša Krista na Golgote (Kalvárii). Od 4. stor. prúdili veľké počty pútnikov na túto skalnú vyvýšeninu v **Jeruzaleme**, ktorá sa v Kristových časoch nachádzala mimo mestského opevnenia, asi 80 m od brány Ješana a 250 m od Záhradnej brány. Pútnici vyhľadávajú Križovú cestu (Via Dolorosa) - úsek cesty, ktorú prešiel Ježiš Kristus od pretória na Kalváriu, nesúc si svoj kríž. Na ceste je deväť zastavení. Ostatných päť zastávok je v Bazilike Svätého Hrobu. Rozvoj kultu mučeníckej smrti Ježiša Krista sa prejavil aj mimo Jeruzalema výstavbou kópií alebo jeruzalemskými stavbami inšpirovaných objektov. Najčastejšie kopírovaným objektom bola rotunda Anastasis. V Európe sa výstavba týchto kópií začala rozvíjať od 9. storočia - napr. Kostol sv. Michala vo Fulde z r. 882. Celkovo od 9. do konca 15. stor. vzniklo okolo 24 takýchto kópií. Ťažkosť realizovať púť do Jeruzalema, po jeho ovládnutí islamskými vojskami, spôsobili, že na mnohých miestach sa začali budovať miniatúrne križové cesty a kalvárie. Boli určené pútnikom, ktorí sa nemohli zúčastniť púte do Jeruzalema. Prvé veľké kalvárie sa objavili v 15. stor. v Španielsku a Taliansku (sacri monti). V Nemecku vznikali pašiové cesty, ktorých záverečnou zastávkou bolo Ukrižovanie, obvykle vybudované na vyvýšenine za mestom. Od konca 17. stor. sa presadila forma kalvárie so 14 zastávkovou križovou cestou. Celkovo bolo v Európe vybudovaných v 13. - 20. stor. okolo 600 kalvárií. Najviac ich je na území Rakúska, Nemecka, Poľska, Maďarska a Slovenska. Napriek ich veľkému počtu, len malá časť z týchto kalvárií je pomenovaná po Pánovej Muke. Súvisí to s tým, že kalvárie stavané od pol. 18. stor. boli zasvätené rozvíjajúcemu sa mariánskemu kultu. K príkladom významnejších kalvárií pomenovaných po Pánovej Muke možno zaradiť Zebrzydowice a Wejherowo v Poľsku, Varallo Sesia a Domodossola v Taliansku, St. Radegund a Eisenstadt v Rakúsku. U nás sú to napr. Banská Štiavnica a Prešov (Jackowski a kol., 1999). V dôsledku zvýšeného záujmu o dejiny kresťanstva došlo k objaveniu *relikvií sv. Križa* a iných predmetov spojených s Pánovou Mukou. Po objavení boli relikvie rozdelené a venované rozličným osobám. Následne vznikali svätynie, v ktorých boli relikvie uložené a začali byť predmetom uctievania. Nájdenie relikvií tradícia pripisuje sv. Helene, ktorá pravdepodobne v čase pobytu v Palestíne našla kríž, klince a kopiju. Relikvie sv. Križa sú uložené v obelisku na Námestí sv. Petra v Ríme. Klince sú uložené v Bazilike sv. Križa Jeruzalemského v Ríme, v katedrále

v Trevíre, katedrále v Bambergu a katedrále v Benátkach. Kopija, ktorou rímsky vojak prebodol Ježišov bok, bola rozdelená na dve časti. Jedna z nich je uložená v Bazilike sv. Petra v Ríme, druhá v zámku Hofburg vo Viedni. Tabuľka s nápisom INRI (Iesus Nazarenus - Rex Iudaeorum), ktorú podľa tradície umiestnil na kríž Pilát Pontský je uložená v Bazilike sv. Križa Jeruzalemského v Ríme. Inou významnou relikviou je Veronikina šatka, do ktorej Veronika utrela tvár Ježiša Krista počas križovej cesty. Dnes je uložená v Bazilike sv. Petra v Ríme. Trňová koruna a jednotlivé trne sú tiež predmetom uctievania. Kedysi bola uložená v Katedrále Notre Dame v Paríži. Dnes sú niektoré trne z koruny uložené v Bazilike sv. Križa Jeruzalemského v Ríme. Kristova tunika, ktorú mal Ježiš oblečenú pred ukrižovaním je uložená v katedrále v Trevíri. Veľmi cennou relikviou je plátno (sidon), do ktorého bolo zavinuté Ježišovo telo po smrti. Je uložené v kráľovskej kaplnke katedrály v Turíne (Jackowski a kol., 1999). Okrem týchto relikvií sa za vzácny považuje grál - nádoba, z ktorej, podľa kresťanskej mytológie, Ježiš Kristus jedol pri poslednej večeri a do ktorej zachytil Jozef z Arimatie krv z rán ukrižovaného Krista. Podľa jednej z hypotéz grál odniesli z Jeruzalema templári a uložili ho na ostrove Bornholm v Baltskom mori.

- c) púte späté s kultom pustovníkov a rozvíjajúcim sa kláštorným životom - rozvíjali sa od 3. storočia. Kult sa objavil v Egypte (zásluhou sv. Antona) a viazal sa s rozvojom kláštorného života vo východnom kresťanstve, ktorého ideovým východiskom bola samota, askéza a kontemplácia. Väčšina pustovní vznikla v jaskyniach v oblasti Wadi Natrum, asi 160 km západne od Káhiry. Toto hnutie potom preniklo do Palestíny, Sýrie a ďalších krajín Blízkeho východu. Pútnici začali navštevovať viaceré anachorétske lokality, ako boli napr. Qalat Siman v severnej Sýrii. Veľmi živým ostal tento typ púti v pravoslávnej cirkvi. V rímskokatolíckej cirkvi sa rozvíjal len v obmedzenej miere v stredoveku a kult pustovníkov tu pretrval len do 13. storočia (Jackowski a kol., 1999).
- d) púte späté s kultom mučeníkov a ich relikvií - rozvíjali sa od 2. stor. Mučenícka smrť sa stala najvyššou formou kresťanskej svätosti. Na miestach mučeníckej smrti sa budovali špeciálne kostoly - martyriá. V prvej etape vznikali pútnické centrá predovšetkým na byzantskom Východe - Efez (hrob sv. Jána Apoštola a Evanjelistu), Antiochia (sv. Ignác, sv. Babylas, sv. Cyprián), Edessa (hrob sv. Tomáša Apoštola Indie) a pod. V západnom kresťanstve nadobudol špecifickú úlohu v kulte mučeníkov **Rím**. Už od 3. stor. sa stal centrom početných púti, smerujúcich k hrobom apoštolov sv. Petra a Pavla. V súčasnosti pútnici smerujú do Baziliky sv. Petra vo Vatikáne, kde sa nachádza hrob sv. Petra a do Baziliky sv. Pavla v Ríme s hrobom sv. Pavla. Iným významným pútnickým strediskom je **Santiago de Compostela**, kde sa nachádza hrob sv. Jakuba. Po Jeruzaleme a Ríme je považované za tretie najvýznamnejšie pútnické centrum katolicizmu (Jackowski a kol., 1999).

OBR. 7: Hlavné pútnické strediská v Európe (podľa Jackowského 1999, s. 104).

● - katolicizmus, ■ - pravoslávie.

- e) púte späté s mariánskym kultom a uctievaním zázračných sôch a obrazov Panny Márie - rozvíjali sa od 5. stor., po sobore v Efeze, kde bola prijatá dogma o Márii Bohorodičke. Mariánsky kult sa od prvopočiatkov viazal na uctievanie obrazov Panny Márie. V stredoveku k veľkým mariánskym pútnickým centrom patrili Walsingham v Anglicku, Le-Puy-en-Velay a Rocamadour vo Francúzsku, Montserrat v Španielsku, Altötting v Nemecku, Marizell v Rakúsku, Einsiedeln vo Švajčiarsku. Veľký rozvoj mariánskeho kultu nastal v období protireformácie.

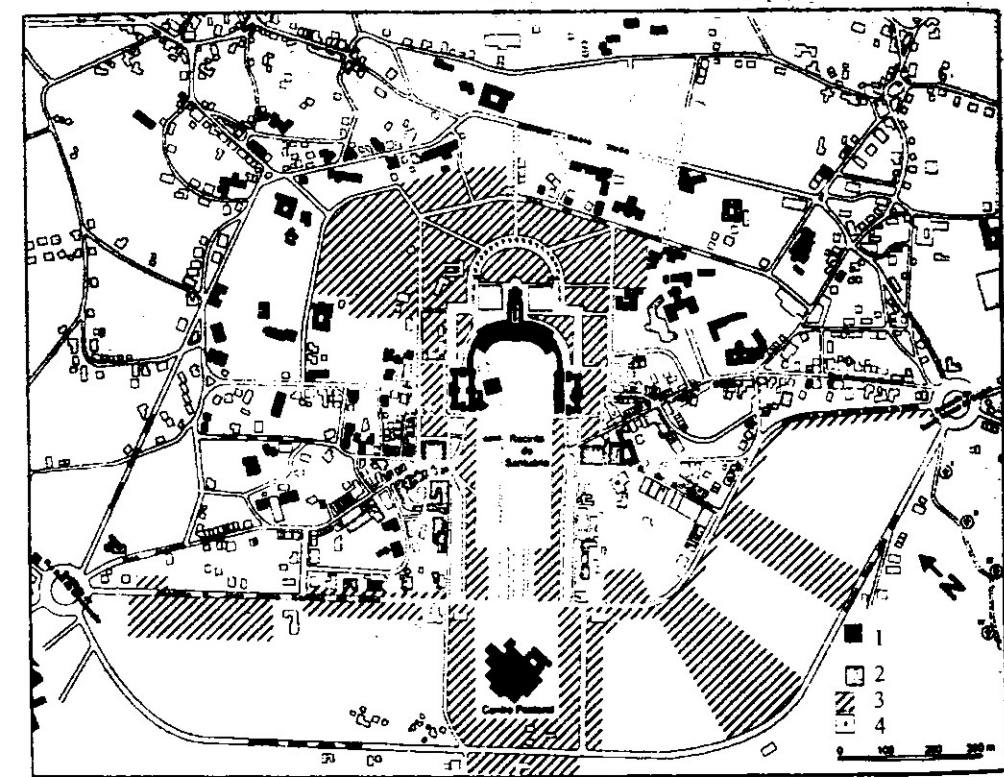
V pol. 17. stor. bolo len v Európe registrovaných okolo 1200 zázračných obrazov a sôch Panny Márie. Od 18. stor. sa pútnické strediská späté s mariánskym kultom objavili i v Amerike a Ázii. Významnú úlohu v rozvoji mariánskeho kultu zohrali miesta zjavení Panny Márie. Cirkev mnohé zo zjavení síce oficiálne neuznala, napriek tomu sú navštevované početnými skupinami pútnikov - napr. Medjugorie v Bosne a Hercegovine. V ostatných dvoch deceniách sa najznámejšími miestami zjavení Panny Márie stali Escorial v Španielsku, Betania vo Venezuele, Kibeho v Rwande, Damašek v Sýrii, Naju v Kórei a Akita v Japonsku. Zjavenia Panny Márie viedli ku vzniku takých významných pútnických centier, ako sú Lurdy vo Francúzsku a Fatima v Portugalsku. **Lurdy** (Lourdes) sú celosvetovým centrom mariánskeho kultu, ktorého genéza sa viaže na zjavenia Panny Márie v r. 1858. Miestom zjavení bola jaskyňa Massabielle, ktorá je najposvätejším cieľom púte. Okrem toho sa v Lurdách nachádzajú Bazilika Nepoškvrneného Počatia Panny Márie, Bazilika Ruženca, Bazilika Piusa X. a Bazilika sv. Bernadetty. Hojne sem putujú chorí, pretože mnohí veria v liečivé účinky tunajšieho prameňa. Lurdy ročne navštívi 5 mil. pútnikov, pričom hlavná sezóna tu trvá od marca do októbra. **Fatima** sa začala rozvíjať ako pútnické centrum od zjavení Panny Márie v r. 1917 na plošine Cova da Iria. V r. 1928-1953 na tomto mieste vybudovali baziliku. Hlavné slávnosti sa tu konajú trinásty deň v každom mesiaci. V **Ríme** k najvýznamnejším pútnickým lokalitám spätým s mariánskym kultom patria Bazilika Santa Maria Maggiore, kde sa nachádza známy obraz Panny Márie - Salus Populi Romani. K ďalším významným centrom mariánskeho kultu patria Jasna Góra v Czestochowej v Poľsku, Guadalupe v Mexiku, Montserrat v Španielsku, Einsiedeln vo Švajčiarsku, Marizell v Rakúsku, Altötting v Nemecku, Knock v Írsku, Loreto v Taliansku, La Salette vo Francúzsku, Ostrá brána v litovskom Vilniuse, Levoča na Slovensku a Aparecida v Brazílii (Jackowski a kol., 1999).

Z hľadiska počtu prichádzajúcich pútnikov sú najvýznamnejšími pútnickými centromi katolíkov Rím a Vatikán, Czestochowa (Poľsko), Lurdy (Francúzsko), Guadalupe (Mexiko), Luján (Argentína), Lisieux (Francúzsko), Montserrat (Španielsko), Aparecida (Brazília), Fatima (Portugalsko), Goa (India), Knock (Írsko) a Marizell (Rakúsko). Do každého z týchto stredísk ročne prichádza v priemere viac ako 1 mil. pútnikov (Jackowski 1987a).

5.2.2.4. Organizácia

V organizačnej výstavbe katolíckej cirkvi sa preplietajú dva princípy. Na jednej strane je cirkev organizovaná, pozemská spoločnosť. Na strane druhej je to duchovné spoločenstvo, vybavené prostriedkami milosti. Organizácia katolíckej cirkvi je prísne centralizovaná a hierarchizovaná v zmysle Kódexu kanonického práva. Správa

OBR. 8: Funkčno-priestorová štruktúra pútnického strediska Fatima (podľa Rinschedeho 1999, s. 219). 1 - náboženské centrum a religiózne objekty, 2 - ubytovacie, stravovacie a iné službovo-obchodné zariadenia, 3 - park a kemping, 4 - areál vyhradený pre pobožnosti

prostriedkov milosti je vyjadrená hierarchiou trojitého svätenia: biskup - kňaz - diakon. Biskup je nositeľom najvyššieho svätenia a stojí na čele diecézy. Susediace diecézy sa môžu spojiť do vyššieho útvaru - cirkevnej provincie. Na jej čele stojí arcibiskup - metropolita, ktorého diecéza sa nazýva arcidiecézou. Ostatné diecézy, ktoré patria do arcidiecézy sa nazývajú sufragánne diecézy. Biskupský chrám nachádzajúci sa v sídle biskupa sa nazýva katedrála. Diecézy sa členia na menšie jednotky - dekanáty a farnosti. Úlohou biskupa je posväcovať a učiť zverený ľud. Má tiež správnu a súdnu právomoc. Na lepši výkon úradu môže biskup navrhnúť pápežovi menovať pomocného (auxiliárneho) biskupa alebo pápež sám vymenuje biskupa-koadjutora. Pápež menuje kuriálnych biskupov, ktorí sú jeho pomocníkmi. Auxiliári, kuriálni biskupi a koadjutori tvoria skupinu titulárnych biskupov, t.j. takých, ktorí nie sú viazaní ku

konkrétnej diecéze. V oblastiach, kde nemôže byť biskupský stolec obsadený riadnym spôsobom, sa zriaďuje úrad apoštolského administrátora (Filipi, 1998). Popri diecéze môžu existovať ešte iné základné jednotky partikulárnej cirkvi. Sú nimi územné opátstvo a územná prelatura. Ide o časť Božieho ľudu na určitom menšom území (kláštor, kapitula kanonikov), ktorá je zverená do starostlivosti územného opáta. Do opátstva môže patriť aj presne určený počet farností, patriacich územne do diecézy. Územná prelatura je územie menšieho rozsahu, ktoré má na čele preláta. V misijnej oblasti sa môžu zriaďovať apoštolské prefektúry, neskôr po náraste počtu farností môžu tieto byť povýšené na apoštolské vikariáty. Osobitnými jednotkami cirkevného spoločenstva sú vojenský vikariát a personálna prelatura (Opus Dei) (Nemec, 1997).

Najvyšším predstaviteľom katolíckej cirkvi je rímsky biskup - pápež. Túto moc získava Božím právom. Jeho rozhodnutia nepodliehajú žiadnemu schváleniu a nie je možné sa proti nim odvolať. Rozhodnutie o osobe, ktorá sa má stať pápežom, prináleži zboru kardinálov (mladších ako 80 rokov). Voľba sa koná v uzavretom a stráženom priestore (konkláve) bez komunikačných zariadení, ktoré sa najčastejšie nachádza v Sixtinskej kaplnke. Voľba sa považuje za inšpirovanú Duchom Svätým. Pápež končí svoj úrad úmrtím alebo odstúpením. Nemôže byť odvolaný. Pápež svoje rozhodnutia vyhlasuje v niekoľkých ustálených formách. Osobitné závažné rozhodnutia sú vyhlasované formou buly. Otázky učenia sú vyjadrované formou encykliky alebo menej slávnostne formou apoštolského listu. Pre výkon svojich právomoci má pápež k dispozícii ďalšie inštitúcie a grémiá. Ide predovšetkým o zbor kardinálov, ktorý si pápež menuje spomedzi biskupov z rôznych cirkevných provincií. V prípade potreby sa konajú porady kardinálov - tzv. konzistóriá. Súbor úradov, ktoré má pápež k dispozícii pre riadenie cirkvi, sa nazýva *kúria*. Kúria sa člení na rímske kongregácie (akési ministerstvá na čele s prefektom), pápežské rady, pápežské komisie, sekretariáty a súdne dvory. Pápež je zároveň najvyšším predstaviteľom štátu Vatikán, ktorý vznikol late-ránskymi dohodami v r. 1929 ako samostatný subjekt medzinárodného práva. V oblasti medzinárodnej politiky zastupujú Vatikán pápežskí legáti. Ak sú zároveň doyenmi diplomatického zboru v príslušnom štáte, používajú titul nuncius (Filipi, 1998).

Pri rozhodovaní o vývoji katolíckej cirkvi sa uplatňujú ďalšie kolektívne orgány. Najstaršiu tradíciu medzi nimi majú *ekumenické koncily*. Zúčastňujú sa ich všetci biskupi západného i východného obradu. Môžu sa ich zúčastniť rehoľní predstavitelia a odborní teológovia. Posledný koncil bol II. vatikánsky koncil v 60. rokoch 20. storočia. Inou formou kolektívneho riadenia sú *biskupské synody*. Konajú sa ku konkrétnym témam buď ako celosvetové, alebo regionálne. Novou formou kolektívneho riadenia sú *biskupské konferencie*. Tvoria ich biskupi a arcibiskupi v jednotlivých krajinách (Filipi, 1998).

Katolícka cirkev je ako Boží ľud členená do dvoch stavov - stavu duchovného (kléru) a stavu laického. Príslušníkom kléru sa v katolíckej cirkvi môže stať iba osoba mužského pohlavia. Vstupom do tohto stavu na seba berie ordinand záväzok celibátu. V katolíckych cirkvách východného obradu môže diakonské a kňazské svätenie prijať aj ženatý muž. Osobitnú skupinu v katolíckej cirkvi tvoria rehoľníci. Ide o osoby, ktoré (popri záväzkoch platiacich pre všetkých veriacich kresťanov) sa dobrovoľne formou celoživotného sľubu alebo dočasného záväzku podujali dodržiavať ďalšie: chudobu, čistotu a poslušnosť. V súčasnom katolicizme existuje množstvo mužských a ženských **rehoľných útvarov**. Podľa povahy záväzku ich členíme:

- inštitúty zasväteného života - ich členovia skladajú verejné rehoľné sľuby, žijú spoločným životom v kláštorech a používajú osobitný odlišujúci habit.
- spoločnosti apoštolského života - ich členovia neskladajú žiadne sľuby, žijú však v chudobe, čistote a poslušnosti, spoločným životom a používajú odlišný habit.
- sekulárne inštitúty zasväteného života - ich členovia skladajú menej rigorózne sľuby s ľahšou možnosťou vystúpenia, nežijú spoločne a používajú občianske oblečenie.

Z iného hľadiska členíme spoločenstvá zasväteného života na:

- Mnišské rády - vyznačujú sa spoločným životom a väzbou k jednému miestu, resp. kláštoru - napr. benediktíni, cisterci, kartuziáni.
- Žobravé rády - dnes nazývané konventuálne - konajú svoju prácu tam, kde je to potrebné a nie sú prísne viazané na jedno miesto, resp. kláštor. Patria tu napr. fran-tiškáni, dominikáni.
- Kanonické rády - sú to prevažne kňazské rády, ktorých členovia sú aktívni vo vi-dieckej duchovnej správe - napr. augustiniáni, premonštráti.
- Rády rehoľných klerikov - sú prevažne kňazské a venujú sa hlavne školskej služ-be - napr. jezuiti, piaristi.
- Rehoľné kongregácie - vznikali na špeciálne účely - napr. starostlivosť o osame-lých (redemptoristi), šírenie Písma a misie (verbisti), starostlivosť o mládež (sale-ziáni Dona Bosca).

Väčšina rádov a kongregácií, s výnimkou kňazských rádov, majú svoju ženskú obdo-bu. Z hľadiska cirkevného práva vznik alebo zrušenie rehole podlieha schváleniu Apoštolského stolca. Okrem reholi pápežského práva existujú aj rehole diecézneho práva, ktoré podliehajú pod správu diecézneho biskupa (Filipi, 1998).

Osobitnými organizačnými štruktúrami katolíckej cirkvi sú **východné cirkvi spojené s Rímom**. Ich vznik bol výsledkom snáh o znovuzjednotenie západnej (katolíckej)

cirkvi s východnými cirkvami buď predchalcedónskymi, alebo klasickými pravosláv-nymi. Tieto snahy boli úspešné len čiastočne. Vo väčšine prípadov došlo k tomu, že úniu s Rímom akceptovala len časť cirkevného ľudu a kléru a zvyšok zotrval v pôvodnej cirkvi. Výnimkou je tu len únia s maronitmi v Libanone a na Cypre, ktorí od únie v r. 1181 v nej dodnes zotrvali. Podmienkou uzavretia podobných únií bol súhlas s katolíckym učením vo veciach viery a mravov a uznanie primátu rímskeho biskupa. Na druhej strane rímskokatolícka cirkev týmto cirkvám uznala ich liturgické tradície a zvyklosti, liturgický jazyk a niektoré zvláštnosti v organizácii cirkvi. V únii s Rímom je 18 miestnych cirkvi v piatich rítoch, ku ktorým patrí okolo 16,5 mil. veriacich (Fi-lipi, 1998, Roberson, 1995):

- Byzantský (byzantsko-slovanský) rítus* - zahŕňa uniatov vo východnej Európe, na Balkáne, v Grécku, južnom Taliansku, Blízkom východe a USA. Používa liturgiu Jána Zlatoustého a Bazila Veľkého. Do tejto skupiny patrí:
 - Taliansko-albánska katolícka cirkev so 62 tis. veriacimi v južnom Taliansku - Kalábria, Sicília.
 - Melchitská katolícka cirkev so sídlom v sýrskom Damašku. Má 1 mil. veria-cich v Sýrii, Libanone, Izraeli, Egypte, Jordánsku, USA a Austrálii.
 - Gréckokatolícka cirkev na Slovensku so sídlom v Prešove. Má 180 tis. ve-riacich, najmä na severovýchodnom Slovensku. Časť žije v emigrácii v USA a Kanade. Od r. 1996 sa z prešovskej eparchie vyčlenil samostatný grécko-katolícky exarchát v Českej republike pre tamojších 20 tis. veriacich. Podobnú samostatnú pozíciu má košický exarchát.
 - Maďarská gréckokatolícka cirkev so sídlom v Nyíregyháze. Má 279 tis. čle-nov, žijúcich v severovýchodnom Maďarsku.
 - Ukrajinská gréckokatolícka cirkev so sídlom v ukrajinskom Lvove. Má 5 mil. veriacich, ktorí žijú na Ukrajine, v Poľsku, USA, Kanade, Brazílii, Argentí-ne a Austrálii.
 - Rusínska gréckokatolícka cirkev so sídlom v Užhorode. Má 493 tis. veria-cich na Ukrajine (Zakarpatská oblasť) a v USA.
 - Rumunská gréckokatolícka cirkev so sídlom v Blaji v Rumunsku. Má 2 mil. veriacich. Okrem Rumunska (Sedmohradsko) sa vyskytuje v USA a Kana-de.
 - Grécka katolícka cirkev so sídlom v Aténach. Má 2,5 tis. členov. Väčšina z nich žije v Aténach, malá skupina žije v istanbulskej farnosti v Turecku.

- i) Gréckokatolícka cirkev v bývalej Juhoslávii so sídlom v chorvátskom Záhrebe. Má 50 tis. členov na území nástupníckych krajín po bývalej Juhoslávii.
- j) Bulharská gréckokatolícka cirkev so sídlom v Sofii. Má 20 tis. veriacich, najmä v Trácku.

2. Východosýrsky (chaldejský) rítus - zahŕňa pôvodne nestoriánskych kresťanov na Strednom východe a v Indii. Patrí tu:

- a) Chaldejsko-katolícka cirkev so sídlom v irackom Bagdade. Má 350 tis. vyznávačov a vyskytuje sa v Iraku, Iráne, Sýrii, Libanone, Turecku, Izraeli, Egypte, Francúzsku a USA.
- b) Sýrsko-malabarská katolícka cirkev so sídlom v Ernankulame v Indii. Má 3,1 mil. veriacich predovšetkým v indickom štáte Kerala.

3. Západosýrsky a maronitský (antiochejský) rítus - zahŕňa unionovaných maronitov a indických jakobitov.

- a) Maronitská katolícka cirkev so sídlom v Bkerke v Libanone, ktorá má 3,3 mil. vyznávačov v Libanone, Sýrii, Cypre, Egypte, Brazílii, USA, Kanade a Austrálii.
- b) Sýrsko-katolícka cirkev so sídlom v Bejrúte. Má 109 tis. členov a vyskytuje sa v Libanone, Sýrii a Iraku.
- c) Sýrsko-malankarská katolícka cirkev so sídlom v Trivandrome v Indii. Má 310 tis. veriacich v indickom štáte Kerala.

4. Arménsky rítus - zahŕňa Arménsko-katolícku cirkev so sídlom v libanonskom Bejrúte. Hlási sa k nej 249 tis. veriacich, vyskytujúcich sa v Libanone, Sýrii, Iraku, Turecku, Egypte, Iráne a v diaspore po svete.

5. Alexandrijský rítus - zahŕňa koptských a abesínskych unionovaných kresťanov. Patria tu:

- a) Koptsko-katolícka cirkev so sídlom v Káhire. Má 190 tis. členov a vyskytuje sa v Egypte.
- b) Etiópsko-katolícka cirkev so sídlom v Adis Abebe. Má 141 tis. veriacich, ktorí sa vyskytujú v Etiópii a Eritrei.

Okrem uvedených cirkví pôsobia ešte východné katolícke cirkvi, ktoré nedisponujú hierarchiou. Ide o gréckokatolíkov v Rusku, Číne, Bielorusku, Gruzínsku a Albánsku (Roberson, 1995).

5.2.3. Pravoslávie

Pravoslávie zahŕňa skupinu cirkví, ktoré vznikli vo východnej časti kresťanstva. Výraz pravoslávny, resp. ortodoxný, pri označovaní tejto skupiny netreba chápať ako pravoverný, ale skôr v zmysle pravej oslavy. Sebavedomie pravoslávneho kresťanstva totiž nie je založené na správnosti a úplnosti učenia, ale skôr na autenticite bohoslužobného života (Filipi, 1998). O pravoslávii možno hovoriť od r. 1054, keď došlo k formálnemu rozdeleniu východnej a západnej cirkvi.

K pravoslávii sa v súčasnosti hlási 223 204 tis. osôb, t.j. 3,8 % svetovej populácie a 11,8 % kresťanov. Zo svetadielov má pravoslávie najvýznamnejšie postavenie v Európe, kde tvorí 22,9 % obyvateľov a kde sa sústreďuje až 74,8 % všetkých pravoslávnych. Podstatná časť pravoslávnych je pritom viazaná na východnú a juhovýchodnú Európu. K štátom s vyšším zastúpením pravoslávnych (nad 50 % celkovej populácie) patria Arménsko, Bielorusko, Bulharsko, Cyprus, Gruzínsko, Grécko, Macedónsko, Moldavsko, Rumunsko, Rusko, Ukrajina a Juhoslávia.

5.2.3.1. Vývoj

Vznik pravoslávia sa viaže k 16. júnu 1054. Tento deň sa v carhradskom Chráme sv. Múdrosti objavila bula, vyslovujúca kľiatbu nad vtedajším carhradským patriarchom Michaelom Kerulariom a jeho prívržencami. Bulu priniesli vyslanci rímskeho pápeža Leva IX., pričom očakávali, že carhradský patriarcha sa buly zľakne a dohodne sa s pápežom. Patriarcha však, opierajúc sa o svojich biskupov, kňazov a mníchov, odpovedal protikľiatbou, čím bola zavŕšená veľká schizma. Tieto kľiatby zostali v platnosti až do r. 1965, keď boli na záver II. vatikánskeho koncilu zbavené účinnosti (Filipi, 1998).

Udalosti v r. 1054 boli však už len záverečným aktom dlhodobého divergentného vývoja v kresťanstve. Divergentné tendencie boli podmienené viacerými faktormi (Filipi, 1998):

- a) *politické faktory* - po prenesení kresťanského hlavného mesta ríše z Rima do Konštantinopolu v r. 330 dochádza k postupnému politickému osamostatňovaniu sa oboch centier.

- b) *jurisdikčné faktory* - rímsky pápež a konstantinopolský patriarcha sa ocitli v konkurenčnom postavení. Konstantinopol sa s nevôľou pozeral na rastúce nároky rímskeho biskupa, ktorého primát bol podporovaný doktrínalne (výhoda statusu apoštolského zboru, nástupníctvo sv. Petra). Začali sa prejavovať i kompetenčné spory medzi Rímom a Konstantinopolom v oblasti misijných aktivít (napr. v období Veľkej Moravy).
- c) *kultúrne faktory* - postupne sa sformovala odlišná kultúrna klíma v západnej a vo východnej oblasti. Premietalo sa to do foriem cirkevného života a do metód misi-onárkej činnosti. Kým Západ zdôrazňoval pevnú organizáciu cirkvi a jasné vedenie, Východ mal sklon chápať cirkev ako neohraničený chór vykúpeného ľudu - spojeného tajomne s Kristom a v bohoslužbe prežívajúceho tajomstvo Božej lásky.
- d) *dogmatické faktory* - postupne sa začali prejavovať spory v doktrínalnej oblasti. Zásadný charakter mal najmä spor o "*filioque*", čiže o pôvod Ducha Svätého. Východ sa nestotožnil s úpravou textu nicejsko-carhradského vyznania o pôvode Ducha Svätého od Syna a nielen od Otca. Okrem toho sa objavili viaceré ďalšie spory - napr. o frekvencii a dĺžke trvania pôstu, o manželstve kňazov.

Neskôr v stredoveku došlo k dvom pokusom o reúnii kresťanstva. Iniciatíva vyšla z Carihradu, pričom v prvom prípade bola motivovaná mocenskými spormi a v druhom prípade blížiacim sa tureckým nebezpečenstvom. Prvý pokus sa realizoval na lyonskom koncile v r. 1274. Dohodu uzavreli vyslanci byzantského cisára Michaela Palaiologa. Uzavretie dohody bolo podmienené veľkými ústupkami pravoslávia a práve táto skutočnosť spôsobila odpor v pravoslávnej cirkvi a zrušenie dohody po nástupe nového byzantského cisára. Druhý pokus sa uskutočnil v r. 1438-39 na ferrarsko-florentskom koncile. Dohodu podpísali vyslanci cisára Joanessa VIII. Palaiologa. Na Východe sa však dohoda len ťažko presadzovala (oficiálne ju vyhlásili v r. 1452) a jej zánik súvisel s dobytím Byzancie Turkami v r. 1453 (Filipi, 1998). V ďalšom období sa úspešne uzavreli parciálne únie, na báze ktorých vznikli východné cirkvi spojené s Rímom (Filipi, 1998). Nášho územia sa týkala Užhorodská únia v r. 1646, na základe ktorej vznikla dnešná gréckokatolícka cirkev.

Pravoslávie sa misijne šírilo smerom na sever, čo súviselo s tým, že západný smer bol zablokovaný Rímom a východný smer islamom. Pôsobením misií boli kristianizované slovanské kmene na Balkáne a v Kyjevskej Rusi. Východná misia sa vyznačovala úsilím o bohoslužbu v jazyku zrozumiteľnom ľudu, preto sa postarala o preklady bohoslužobných a teologických textov do miestnych jazykov. Po páde Carihradu v r. 1453 sa ťažisko pravoslávia presunulo do Ruska, najprv do Kyjeva a od 14. stor. do Moskvy. V r. 1589 sa ruská metropolia, ktorá bola dovtedy podriadená Carihradu, osamostatnila a vytvorila samostatný patriarchát. Podľa vzoru byzantského césaropapizmu sa

ruskí cári snažili spojiť ruské pravoslávie čo najtesnejšie s mocenskou politikou svojho dvora. Postupne sa formovali ďalšie samostatné pravoslávne cirkvi, ktoré boli podriadené vlastným panovníkom. Tento vývoj viedol k tomu, že sa v pravoslávnej cirkvi nesformovalo svetové centrum, akým sa v katolicizme stal Vatikán. Pravoslávie tvorí 15 samostatných (autokefálnych) cirkví a 5 autonómnych cirkví. Osobitné postavenie má z hľadiska historickej tradície konstantinopolský ekumenický patriarcha (*primus inter pares* = prvý medzi rovnými), avšak nemá žiadne jurisdikčné právomoci voči autokefálnym cirkvám. Konstantinopolský patriarchát si vyhradzuje právo priznávať autokefáliu, ale vyskytli sa prípady, keď moskovský patriarchát z vlastnej iniciatívy priznal autokefáliu dvom cirkvám (česko-slovenskej a americkej). K autokefálnym cirkvám sa zaraďujú (Filipi, 1998, Roberson, 1998):

1. **Ekumenický konstantinopolský patriarchát** - má sídlo v Istanbule (Phanar). Teritoriálne zahŕňa Turecko, Krétu a niektoré iné grécke ostrovy (Dodekanézy), mníšsky štát Athos a početné metropolie a exarcháty v Európe a na ostatných kontinentoch okrem Afriky. Pod správou patriarchátu je okolo 3,5 mil. veriacich. Konstantinopolský patriarchát zabezpečuje kanonickú starostlivosť o viaceré ďalšie cirkvi. Tieto cirkvi sú považované za plnoprávne, avšak z hľadiska ich špecifickej situácie im patriarchát zabezpečuje sv. krizmu a potvrdzuje biskupov. Ide o tieto cirkvi:

- Americká karpatoruská pravoslávna gréckokatolícka diecéza v USA* - ide o potomkov rusínskych emigrantov z územia východného Slovenska a Zakarpatskej Ukrajiny. Cirkev má sídlo v Johnstowne v Pensylvánii a tvorí ju 100 tis. veriacich.
- Ukrajinská pravoslávna cirkev v Amerike* - ide o skupinu pôvodných členov ukrajinsko-katolíckej cirkvi, ktorí sa v r. 1929 nestotožnili s príkazom zachovania celibátu duchovenstva. Sídlo má v Jamaice v štáte New York. K cirkvi sa hlási 35 tis. veriacich.
- Ruská pravoslávna arcidiecéza v západnej Európe* - tvoria ju najmä potomkovia ruských emigrantov z r. 1917. Sídli v Paríži a hlási sa k nej 100 tis. veriacich.
- Bieloruský sobor pravoslávneho kostola v Severnej Amerike* - ide o skupinu 5 bieloruských farností v USA a Kanade. Sídlo má v New Jersey.
- Ukrajinská pravoslávna cirkev Kanady* - bola vytvorená v r. 1918 skupinou kanadských ukrajinských gréckokatolíkov z Haliče a malou skupinou pravoslávnych z Bukoviny. Neskôr bola posilnená pravoslávnymi imigrantmi z Ukrajiny. Sídlo má v Winnipege a má 120 tis. veriacich.
- Ukrajinská pravoslávna cirkev USA* - vytvorili ju pravoslávni imigranti z Ukrajiny, ako aj časť ukrajinských gréckokatolíkov. Sídlo má v South Bound Brook v štáte New Jersey.

2. **Alexandrijský patriarchát** - má sídlo v egyptskej Alexandrii. Pod jeho správu patrí 14 diecéz v Egypte a inde na území Afriky (najmä Keňa, Uganda a Tanzánia). Jeho základom sa stali grécki kresťania, ktorí sa stotožnili s výsledkami Chalcedónskeho koncilu v r. 451. Má 250 tis. veriacich, z toho asi 100 tis. tvoria negroidní pravoslávni (ako výsledok misijných aktivít pôvodného anglikána Rubena Spartasa v 30. rokoch 20. stor.).

3. **Antiochejský patriarchát** - má sídlo v Damašku. Pod jeho správu patrí 12 eparchií - Sýria, Libanon, Irak, Kuvajt a Arabský polostrov. Jeho základom sa stali Gréci a helenizovaní domorodci, ktorí prijali závery Chalcedónskeho koncilu v r. 451. V súčasnosti ide najmä o arabských pravoslávnych, ktorých počet sa odhaduje na 750 tis. V dôsledku intenzívnej migrácie sa nové organizačné jednotky patriarchátu vytvárajú v USA, Kanade, Argentíne, Brazílii a Austrálii.

4. **Jeruzalemský patriarchát** - má sídlo v Jeruzaleme. Spravuje územie Izraelu a Jordánska. Vznikol po Chalcedónskom koncile v r. 451. V súčasnosti ho tvorí 260 tis. najmä arabských pravoslávnych veriacich.

5. **Ruská pravoslávna cirkev** - sídli v Moskve. Spravuje Rusko, Ukrajinu a niektoré ďalšie územia bývalého Sovietskeho zväzu. Moskovský patriarchát bol oficiálne ustanovený v r. 1589. V r. 1721 ho Peter Veľký zrušil a úplne podriadil štátnej moci. Patriarchát obnovili v r. 1917. V súčasnosti má 50 mil. veriacich.

6. **Srbská pravoslávna cirkev** - sídli v Belehrade. Pozostáva z 25 eparchií. Spravuje územie Juhoslávie a ostatných nástupníckych juhoslovanských štátov. Zahŕňa aj srbskú pravoslávnu diasporu v západnej Európe, Severnej Amerike a Austrálii. Počiatky srbského patriarchátu siahajú do r. 1219, keď bol vysvätený prvý samostatný srbský arcibiskup. Autonomiu získala srbská cirkev v r. 1830 a v r. 1879 sa stala autokefálnou cirkvou. V súčasnosti má 8 mil. členov.

7. **Rumunská pravoslávna cirkev** - sídli v Bukurešti. Má 16 eparchií. Spravuje územie Rumunska a rumunskú diasporu v západnej Európe a Severnej Amerike. Autokefálnou sa rumunská cirkev stala v r. 1885. V súčasnosti má 19,8 mil. členov.

8. **Bulharská pravoslávna cirkev** - sídli v Sofii. Má 12 eparchií. Spravuje územie Bulharska a malú diasporu v Európe a Amerike. Bulharský patriarchát vznikol už v r. 927. Po ovládnutí Turkami v r. 1393 stratil autokefálny charakter a stal sa súčasťou konstantinopolského patriarchátu. V r. 1945 vznikla bulharská autokefálna cirkev, ktorá má v súčasnosti 8 mil. vyznávačov.

9. **Gruzínska pravoslávna cirkev** - sídli v Tbilisi. Má 15 eparchií. Spravuje Gruzínsku a malú diasporu vo svete. Cirkev sa osamostatnila v r. 484. Gruzínsky katolikosát vznikol v r. 1008. Autokefalita gruzínskej cirkvi bola potvrdená v r. 1943 moskov-

ským a v r. 1990 ekumenickým konstantinopolským patriarchátom. Cirkev má 3 mil. členov.

10. **Cyperská pravoslávna cirkev** - sídli v Nikózii. Má 6 eparchií. Zabezpečuje správu Cypru. Nezávislosť cirkvi bola deklarovaná už na Efezskom koncile v r. 431. V r. 1192-1571 došlo k útlmu pravoslávia a presadzovaniu latinského obradu. Pravoslávie sa na Cypre začalo rozvíjať po obsadení ostrova Turkami. V súčasnosti má cirkev 442 tis. členov.

11. **Grécka pravoslávna cirkev** - sídli v Aténach. Má 77 eparchií. Patrí k nej Grécko, okrem území spravovaných konstantinopolským patriarchátom. Za autokefálnu cirkev sa grécka vyhlásila v r. 1833, čo v r. 1850 potvrdil konstantinopolský patriarchát. V súčasnej dobe má cirkev 9 mil. členov.

12. **Poľská pravoslávna cirkev** - sídli vo Varšave. Má 4 eparchie. Zahŕňa územie Poľska. Cirkev získala autokefáliu v r. 1924. V súčasnosti má 570 tis. členov.

13. **Albánska pravoslávna cirkev** - sídli v Tirane. Spravuje Albánsko a malú diasporu v zahraničí (USA). Cirkev jednostranne vyhlásila autokefáliu v r. 1922. Konstantinopolský patriarchát ju uznal v r. 1937. V súčasnosti má cirkev 160 tis. členov.

14. **Pravoslávna cirkev v českých krajinách a na Slovensku** - sídli v Prešove na Slovensku. Má 4 eparchie. Spravuje Slovensko a Česko. Cirkev autonómiu ohlásila v r. 1925 a v r. 1932 ju potvrdil konstantinopolský patriarchát. V r. 1951 sa cirkev stala autokefálnou na základe uznania moskovským patriarchátom, čo však konstantinopolský patriarchát neuznal. V súčasnosti má cirkev 55 tis. členov.

15. **Americká pravoslávna cirkev** - sídli v Syossete v New Yorku. Má 12 eparchií. Zabezpečuje správu pre pravoslávnych v USA, Kanade a Mexiku a diasporu v Austrálii. Počiatky pravoslávia v Amerike súviseli s príchodom misionárov z kláštora Valaam na Aljašku v r. 1794. V r. 1840 bola v rámci ruskej ríše vytvorená prvá eparchia pre Kamčatku, Kurily a Aleuty so sídlom v Sitke (od r. 1872 v San Franciscu). V r. 1970 získala americká cirkev status autokefálnej cirkvi na základe súhlasu moskovského patriarchátu. Doposiaľ sa nepodarilo získať súhlas konstantinopolského patriarchátu. Americká cirkev má 1 mil. členov (Roberson, 1998).

Okrem autokefálnych cirkví sú súčasťou pravoslávia autonómne cirkvi:

1. **Sinajská pravoslávna cirkev** - má sídlo v Káhire. Pod jej správu patrí Kláštor sv. Kataríny a celé okolité územie Sinajského polostrova v Egypte. Autonomiu sinajskej cirkvi priznal konstantinopolský patriarchát v r. 1575. Cirkev má asi 900 členov a jurisdikčne podlieha jeruzalemskému patriarchátu.

2. **Fínska pravoslávna cirkev** - má sídlo v Kuopiu. Pozostáva z 3 eparchií a jurisdikčne podlieha konstantinopolskému patriarchátu. Fínski pravoslávni sa za autonómnych

vyhlásili v r. 1918, ale až v r. 1957 túto autonómiu uznal moskovský patriarchát. Cirkev má 57 tis. veriacich na území Fínska.

3. *Japonská pravoslávna cirkev* - má sídlo v Tókiu. Tvoria ju 3 eparchie na území Japonska. Jurisdikčne podlieha ruskej pravoslávnej cirkvi. Autonómiu získala v r. 1970. Má 25 tis. členov.

4. *Čínska pravoslávna cirkev* - má sídlo v mandžuskom Harbine. Autonómny štatút má od r. 1957. Jurisdikčne podlieha ruskej pravoslávnej cirkvi. Má okolo 20 tis. členov.

5. *Estónska pravoslávna cirkev* - získala autonómiu v r. 1996. Jurisdikčne podlieha konstantinopolskému patriarchovi. Časť farností zostala pod vplyvom ruskej pravoslávnej cirkvi (Roberson, 1998).

Súčasťou pravoslávia sa stali mnohé cirkvi, ktorých status nebol legalizovaný. Z významnejších je možné spomenúť hnutie *staroobradovcov*, ktoré vzniklo v 17. stor. v ruskej pravoslávnej cirkvi. Jeho príslušníci odmietli liturgické reformy a korekcie náboženských spisov presadzované patriarchom Nikonom. Staroobradovci netvorili v dôsledku územnej rozdrobenosti jednotný celok ani v organizačnom ani v doktrínálnom zmysle. Už okolo r. 1666 sa rozdelili na dve vetvy - popovcov a bezpopovcov. *Popovstvo* uznávalo konanie obradov a bohoslužieb kňazmi, kým *bezpopovstvo* odmietalo pravoslávnu cirkevnú hierarchiu a kňazov a ich bohoslužby viedli volení kazatelia. V 18. stor. pokračovala diferenciacia staroobradovcov do veľkého počtu prúdov (napr. beglopopovovské hnutie, bielokrynická hierarchia, bielovodská hierarchia, jednoverstvo, pomorské hnutie, fedosejevské hnutie, filipovské hnutie, spasovské hnutie). Staroobradovci boli prenasledovaní. Ich obce existovali v oblasti Uralu, Donu, Sibíri a vo veľkých mestách (Moskva, Saňkt Peterburg, Nižnij Novgorod, Volgograd). V 19. stor. sa staroobradovci rozšírili aj do východného Poľska. V súčasnosti ich žije najviac na Sibíri, najmä v povodí Jeniseja (Roberson, 1998, Hrabal a kol., 1998). K iným príkladom nelegalizovaných štruktúr pravoslávia patria: Ruská pravoslávna cirkev za hranicami Ruska, Ukrajinská pravoslávna cirkev - kyjevský patriarchát a Ukrajinská autokefálna cirkev, Bieloruská autokefálna pravoslávna cirkev, Macedónska pravoslávna cirkev a Pravoslávne cirkvi starého kalendára v Rumunsku a Grécku.

5.2.3.2. Doktrína

Doktrínu pravoslávia podáva Biblia (Starý zákon a Nový zákon) a tradícia. Pri tradícii pravoslávie uznáva platnosť 7 ekumenických koncilov - Nicea v r. 325, Konstantinopol v r. 381, Efez v r. 431, Chalcedón v r. 451, Konstantinopol v r. 553, Konstantinopol v r. 680 a Nicea v r. 787. Neskoršie koncily západného kresťanstva

odmieta pravoslávie uznať za ekumenické a ich uznesenia nepovažuje za záväzné. Podobne neuznáva viaceré dogmy, ktoré prijala katolícka cirkev po schizme v r. 1054 (napr. o pôvode Ducha Svätého z Boha-Otca i Syna, o prvenstve apoštola Petra medzi ostatnými apoštolmi, o primáte pápeža, o nepoškvrnenom počastí Panny Márie, o očistci, o celibáte duchovenstva, o neomylnosti pápeža ex cathedra, o nanebovzati Panny Márie). Okrem ekumenických koncilov majú dogmatický význam niektoré lokálne koncily (napr. palamistické v 13. stor.). Nižší stupeň autoritatívnosti v tradícii pravoslávia majú dve pravoslávne vyznania viery zo 17. stor. - Confessio orthodoxa od kyjevského metropolitu Petra Mogilu a Confessio Dosithei od jeruzalemského patriarchu Dosithea.

V učení o Bohu pravoslávie zdôrazňuje jeho trojičnú podstatu. Duch Svätý podľa pravoslávnej dogmatiky pochádza z Boha-Otca a nie z Boha-Otca i Syna ako tvrdí katolícka dogmatika. Významné miesto v pravoslávnej dogmatike majú dogmy o Kristovej vykupiteľskej obeti, o všeobecnej hriechnosti ľudstva, o nevyhnutnosti osobnej spásy na základe poslušného plnenia cirkevných predpisov a horlivou účasťou na bohoslužobnom živote. Pravoslávie kladie mimoriadny dôraz na pôsobenie Ducha Svätého. Má to dôsledok v tom, že pravoslávni sa spoliehajú na Boha a jeho riadenie, avšak aj v tom, že ochabol misijno-evanjelizačný charakter cirkvi (Veselý, 1994). Pravoslávna mariológia neuznáva dogmy o Panne Márii prijaté po siedmich ekumenických konciloch. Pokiaľ ide o svätých, pravoslávie nepozná formálne kanonizačné procesy a akty. Medzi svätými sú výraznejšie ako v katolicizme zastúpené postavy miestneho významu podľa tradícií jednotlivých autokefálnych cirkví (Filipi, 1998).

Zvláštnosťou pravoslávnej soteriologickej je idea "obožnenia" (*théosis*), ktoré je cieľom a zmyslom vtelenia a celého Božieho diela vykúpenia. Spasenie neznamená len osvedčenie ospravedlnenia, nie je to len odpustenie viny, ale je to vstup do procesu skutočnej premeny človeka a celého stvorenia. Podľa pravoslávnej dogmatiky prítomný život vo viere nie je koncom Božích aktivít, ale je možné očakávať niečo omnoho väčšieho, čo presahuje všetky mysliteľné odhady a kalkulatívne predstavy (Filipi, 1998). Očakávanie druhého príchodu Krista nie je v pravoslávii spojené s pocitom neistoty a strachu, pravoslávny kresťan naopak žije v radostnej istote, že proces obožnenia dôjde do cieľa (Filipi, 1998).

Pravoslávie nepozná dogmatickú definíciu cirkvi. Pravoslávna ekleziológia odmieta predstavu cirkvi ako antropomorfného útvaru, ale považuje ju za útvar teomorfny. Cirkev je naplnením Kristovho diela v dejinách. V tomto zmysle sa nemôže cirkev stať predmetom kritiky (ani sebakritiky) a nemôže byť volaná k pokániu. Jednotlivé rozhodnutia jej členov a predstaviteľov však podliehajú ľudskej omylnosti, to sa však nemôže dotknúť Božskej podstaty cirkvi (Filipi, 1998).

5.2.3.3. Kult

Pravoslávie, podobne ako katolicizmus, za najdôležitejšiu kultovú praktiku považuje bohoslužbu. Jej základom je "božská liturgia" celebrowaná pravidelne v nedeľu a počas sviatkov. Bohoslužobným jazykom sa môže stať ktorýkoľvek národný jazyk. Pravoslávne cirkvi môžu používať niekoľko liturgických formulárov, dominantné sú však dva. Je to liturgia Jána Zlatoústeho a Basiliova liturgia. Obidve sú vybudované na báze kresťanskej bohoslužby z 1. stor. a pozostávajú z dvoch častí: liturgie katechuménov a liturgie veriacich. Predradené sú úvodné obrady, počas ktorých dochádza k príprave celebrantov (modlitby, oblečenie liturgického rúcha, umývanie rúk), príprave priestoru (kadidlom) a príprave sviatostných živlov (eucharistického chleba a vína). Liturgia katechuménov zodpovedá bohoslužbe Slova v katolicizme. Jej jadrom je čítanie evanjelia. Liturgia veriacich sa orientuje na eucharistiu. Eucharistia sa vysluhuje pod obooma spôsobmi spravidla tak, že sa do kalicha s vínom zriedeným vodou naláme prosfóra (kysnutý pšeničný chlieb) a vzniknutá zmes sa komunikantom vkladá lyžičkou do úst. Pravoslávna bohoslužba je dianím plným symboliky, ktorá má niekoľko významových rovín. Hlavné liturgické akty koná kňaz a diakon v oltárnom priestore. Spoločný spev ľudu nie je obvyklý. Modlitebné aklamácie spieva spevácky zbor. Špecifikom pravoslávnej bohoslužby je absencia používania hudobných nástrojov (vrátane organu). Okrem hlavnej liturgie sa konajú bohoslužobné zhromaždenia v predvečer alebo na úsvite veľkých sviatkov. Vrcholom liturgického roku je Veľká noc - sviatok všetkých sviatkov a triumf všetkých triumfov, ako aj celý pašiový týždeň, ktorý vyplňa mnoho liturgických aktov. Kulminuje niekoľkohodinovou liturgickou slávnosťou na úsvite veľkonočnej nedele. Okrem Veľkej noci pozná pravoslávie ešte 12 veľkých sviatkov (Filipi, 1998). V niektorých pravoslávnych cirkvách sa ešte udržalo používanie juliánskeho kalendára (jeruzalemský patriarchát, ruská pravoslávna cirkev, srbská pravoslávna cirkev a Athos). Znamená to posun jednotlivých sviatkov o 12 dní neskôr oproti územiám, kde sa používa gregoriánsky kalendár. V prípade Veľkej noci a od nej časovo závislých sviatkov sa však väčšina pravoslávnych cirkví drží juliánskeho kalendára (Roberson, 1998).

Pravoslávny bohoslužobný priestor je prestúpený špeciálnou symbolikou, v ktorej sa stretávajú dve perspektívy. Je to nebeská perspektíva, vyjadrená pologuľovou kupolou alebo kupolami, a pozemská perspektíva, premietajúca sa do pôdorysu chrámu podlhovastým tvarom lode, v ktorej sa zhromažďuje ľud. Typický pravoslávny chrám je orientovaný vždy smerom na východ a pozostáva z troch častí: predsiene, chrámovej lode a oltárneho priestoru so svätým stolom. Medzi oltárnym priestorom a chrámovou loďou je umiestnená obrazová stena - ikonostas s tromi dverami - severnými, južnými a kráľovskými. Dôležitou súčasťou výbavy pravoslávneho chrámu sú ikony, pretože úcta k nim je neodmysliteľnou časťou pravoslávnej bohoslužby a zbožnosti. Ikony sú obrazy Ježiša Krista, Panny Márie a ďalších svätcov, ktoré sú vytvorené podľa

kanonických pravidiel a sú posvätené predpísaným spôsobom. Sú chápané ako "okná do večnosti" (Filipi, 1998).

V pravoslávnej cirkvi sa slávi 7 sviatostí - krst, myropomazanie, pokánie, eucharistia, manželstvo, pomazanie nemocných a vysviacka k ordinovanému úradu. Krst sa spravidla koná trojitým ponorením do vody. Sviatosť udeľuje kňaz, výnimočne to môže urobiť laik. Myropomazanie, ktoré je obdobou birmovania v katolicizme, nasleduje ihneď po krste. Pokrstenému sa touto sviatosťou prepožičiavajú dary Ducha Svätého a sila k duchovnému životu. Sviatosť udeľuje kňaz. Sviatosť pokánia má formu ústnej spovede, ktorá sa vyžaduje u dospelých pred každým prijímaním eucharistie. Eucharistia je vysluhovaná všetkým, ktorí boli pokrstení, teda aj malým deťom. Sviatosť manželstva spočíva vo vzájomnom sľube snúbencov pred kňazom. Na rozdiel od katolicizmu pravoslávie neodmieta cirkevné manželstvo rozvedeným. Sviatosť pomazania nemocných sa udeľuje aj ľahko chorým a deťom. Rítus spočíva v pomazaní rozličných častí tela olejom zmiešaným s vínom a vodou. Pravoslávie pozná tri typy ordinácie - k úradu diakona, k úradu kňaza a k úradu biskupa. Kňaz získava splnomocnenie k vysluhovaniu sviatostí (s výnimkou ordinácie a svätenia myrónu). Podmienkou pre úrad diakona a kňaza nie je celibát ako v katolicizme. Manželstvo však ordinant môže uzavrieť len pred vysviackou (Filipi, 1998).

V pravoslávii sa podobne ako v katolicizme vytvorila pútnická tradícia. K najvýznamnejším pútnickým strediskám sa zaraďujú hora Athos, Sergijev a Počajov. **Hora Athos** (2033 m n.m.) leží na najvýchodnejšom výbežku (Agion Oros) polostrova Chalkidiké v Grécku. Toto územie je pod autonómnou správou pravoslávnych mníchov ako teokratická republika. Prvotne bolo toto územie neutrálne a autonómne. V r. 1926 bolo pripojené ku Grécku. V súčasnosti tu žije na rozlohe 321 km² 1700 mníchov v 20 kláštoroch (17 gréckych a po 1 ruskom, bulharskom a srbskom). Okrem nich sú tu menšie kláštory (skitai) a pustovne. Mníška vláda (epistassia) má sídlo v dedine Karyés. Hora Athos bola už v prvých storočiach existencie kresťanstva miestom koncentrácie pustovníkov. V 7. stor. toto územie cisár Konštantín Pogonat pridelené mníchom, ktorí tam žili. Od 10. stor. tu začali vznikať kláštory, pričom hlavný rozkvet ich rozvoja nastal v 11. stor. Sú tu cenné zbierky ikon a rukopisov. Deväť kláštorov je cenobitických - na severovýchodnom pobreží Zografu, Xenófontos, Kutlumusiu, Panteleimonos, Siminós, Pétra, Grigoriu, Dionysiu a Pavlú. V cenobitických (koinobitických) kláštoroch žijú mnísi v spoločnosti, pričom sú úplne podriadení doživotne zvolenému opátovi. Nemajú žiadne súkromné vlastníctvo. Jedenásť kláštorov je idiorytmických: na severovýchodnom pobreží Chilandári, Vatopédi, Pandikratoros, Ivíros, Filotheú a Mejisti Lávro; na juhozápadnom pobreží Dochariu a Xiropotámu (Kolektiv 1992). V týchto kláštoroch sa nerealizuje spoločný kláštorňý život. Mnísi žijú v izolácii, môžu disponovať súkromným majetkom a živia sa vlastnou prácou. Hora Athos sa stala príťažlivým miestom pre pútnikov. Pútnické aktivity sú tu však výrazne obmedzené.